МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СІМЕЙНОЇ МІФОЛОГІЇ НА ФОРМУВАННЯ СПОГАДІВ РОДИНИ

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.05333-з-1-дн
спеціальності 053 Психологія
освітньої програми: Психологія
Петрова Катерина Анатоліївна
Керівник: Губа Н.О., к.психол.н.,
доцент, завідувач кафедри психології
Рецензент: Мосол Н.О., к.психол.н.,
доцент, завідувач кафедри психології

Запоріжжя

2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
к.психол.н., доцент. Н.О. Губа
«____»_____2025 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Петровій Катерині Анатоліївні

1. Тема роботи «Психологічні особливості впливу сімейної міфології на формування спогадів родини»
керівник роботи Губа Н.О., к. психол. н., доцент кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «06» листопада 2024 року № 1771-с
2. Строк подання студентом роботи __
3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: проаналізувати дослідження, пов’язані з питаннями впливу сімейної міфології на формування спогадів родини; провести інтерв’ю з метою визначення характерних для них сімейних міфів та аналізу спогадів респондентів; відповідно до теоретичної бази й проведеного інтерв’ювання визначити рівень впливу сімейної міфології на формування спогадів.
5. Перелік графічного матеріалу: 2 таблиці, 1 рисунок
6. Консультанти розділів роботи (проекту):

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Губа Н.О., доцент		
Перший розділ	Губа Н.О., доцент		
Другий розділ	Губа Н.О., доцент		
Третій розділ	Губа Н.О., доцент		
Висновки	Губа Н.О., доцент		

7. Дата видачі завдання 01.09.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№	Назва етапів роботи	Строк виконання	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	травень 2024 р.	Виконано
2.	Збір матеріалів для аналізу	червень 2024 р.	Виконано
3.	Написання вступу	червень 2024 р.	Виконано
4.	Підготовка розділу 1	вересень 2024 р.	Виконано
5.	Написання розділу 2	жовтень 2024 р.	Виконано
6	Написання розділу 3	листопад 2024 р.	Виконано
7.	Формулювання висновків, оформлення роботи	грудень 2024 р.	Виконано
8.	Одержання відгуку та рецензії	січень 2025 р.	Виконано
9.	Захист роботи	березень 2025 р.	Виконано

Студент _____ К.А. Петрова

Керівник роботи (проекту) _____ Н.О. Губа

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 78 сторінок, 2 таблиці, 1 рисунок, 55 джерел, 1 додаток.

Об’єкт дослідження – сімейна міфологія.

Предмет дослідження – вплив сімейної міфології на формування спогадів родини.

Мета роботи – перевірити гіпотезу про те, що сімейна міфологія впливає на формування спогадів родини, простежити її вплив на поведінку людини (якщо гіпотеза підтвердиться).

Гіпотеза дослідження: сімейна міфологія має суттєвий вплив на формування спогадів родини; сімейна міфологія впливає на поведінку людини та сприйняття нею життєвих подій.

Методи дослідження: аналіз й синтез, узагальнення, систематизація, класифікація, історично-порівняльний метод – для теоретичної частини дослідження; інтерв’ювання за розробленим запитальником. Методи обробки даних – аналіз наративу.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні впливу сімейної міфології на формування спогадів родини.

Галузь використання: дисципліни історії, філософії та психології; загальноосвітні школи.

СІМЕЙНА МІФОЛОГІЯ, СІМЕЙНИЙ НАРАТИВ, СПОГАДИ, СІМЕЙНА НАРАТИВНА ТРАДИЦІЯ.

SUMMARY

Petrova K. A. Psychological features of the influence of family mythology on the formation of family memories.

Qualifying work of the master: 78 pages, 2 tables, 1 drawing, 55 sources, 1 addition.

The object of research is family mythology.

The subject of the research is psychological features of the influence of family mythology on the formation of family memories.

The work aims is to test the hypothesis that family mythology affects the formation of family memories, to trace its influence on human behavior.

Solved tasks:

1) analyze research related to the impact of family mythology on the formation of family memories;

2) to conduct interviews in order to determine the family myths characteristic of them and analyze the memories of the respondents;

3) to determine the level of influence of family mythology on the formation of memories according to the theoretical basis and conducted interviews.

In the first section “Theoretical aspects of family mythology and its influence on psychological processes” the definition of the concept of “family myth”, its functions, types and their characteristics is defined.

In the second section the mechanisms of formation of family memories were studied, the family narrative tradition, its verbal and non-verbal aspects were analyzed. It was determined that through the family narrative there is an arrangement of family events in a sequence and an understanding of family life as a single story. The family narrative also ensures the psychological stability and adaptability of family member.

In the third section, we described the results of the survey, advantages and disadvantages, and drew relevant conclusions.

During the study, families characterized by such myths as “We are special,” “We are heroes,” “We are saviors,” “We are victims,” and “Survivors” were singled out and their family memories were analyzed.

In conclusion, during the research it was possible to establish that family mythology directly affects the formation of family memories. Depending on the paradigm of the myth, in the history of the family, those people, events, and emotions that fit and confirm this paradigm remain in memory as key.

Keywords: family mythology, family narrative, memories, family narrative tradition.

ЗМІСТ

ВСТУП…… 8

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОЇ МІФОЛОГІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ……..... 12

1.1 Сімейна міфологія: поняття та функції……..……..... 12

1.2 Взаємозв’язок сімейної міфології з колективною та індивідуальною пам’яттю…….. 19

1.3 Типи та характеристики сімейних міфів…… 25

РОЗДІЛ 2. СПОГАДИ РОДИНИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН……..…… 33

2.1. Механізми формування родинних спогадів……..……... 33

2.2 Сімейна наративна традиція: вербальні та невербальні аспекти……. 40

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОЇ МІФОЛОГІЇ НА ФОРМУВАННЯ СПОГАДІВ…...…… 51

3.1 Організація і методи дослідження..... 51

3.2 Інтерпретація результатів дослідження……..... 53

ВИСНОВКИ…… 68

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……. 72

ДОДАТКИ……... 79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Спогади відіграють ключову роль у формуванні сімейної ідентичності, збереженні історичної тяглості поколінь та підтримці емоційних зв'язків між членами родини. Вони виступають своєрідним містком між минулим, теперішнім і майбутнім, допомагаючи кожному члену сім'ї усвідомити своє місце в родинній історії, а також в історії своєї країни. На родинному рівні спогади зміцнюють почуття належності до сім'ї, створюючи спільний наратив, який пояснює сімейні традиції, цінності та історію. Такі ж процеси відбуваються і на державному рівні, що формує історичну пам'ять поколінь.

Особливо важливим є дослідження механізмів формування спогадів в період сучасної російсько-української війни, адже спогади передаються не лише факти минулого, а й моральні уроки, традиції та переконання, які формують світогляд наступних поколінь. Вивчення цього механізму стане вагомим підґрунтям у формуванні української та європейської ідентичності населення України.

Сімейні міфи можуть впливати на спогади, трансформуючи їх через призму ідеалізації, замовчування чи переоцінки певних подій. Вони можуть як зміцнювати позитивний образ родини, так і спотворювати реальність, що іноді призводить до конфліктів або відчуження між поколіннями.

Хоча існує багато досліджень, присвячених сімейній міфології та спогадам, взаємозв'язок між ними вивчений недостатньо. Дане дослідження дозволить заповнити прогалину в наукових знаннях та надати нові дані про те, як сімейні міфи впливають на формування спогадів.

Отже, дослідження психологічних особливостей впливу сімейної міфології на формування спогадів родини є актуальним і має важливе теоретичне та практичне значення.

Методологічну і теоретичну основу дослідження складають праці таких дослідників: С. Д. Максименко (пам’ять та формування спогадів), О. В. Яремчук (формування особистісного міфу), С. М. Маринкевич, Р. А. Мороз (сімейні міфи, їх типи та характеристика). В емпіричній частині дослідження використані теоретичні напрцювання Р.А. Мороз та Ю. А. Любімової щодо формування сімейного наративу.

Об’єктом дослідження є сімейна міфологія.

Предметом дослідження є вплив сімейної міфології на формування спогадів родини.

Мета роботи – перевірити гіпотезу про те, що сімейна міфологія впливає на формування спогадів родини, простежити її вплив на поведінку людини (якщо гіпотеза підтвердиться).

Гіпотеза дослідження – сімейна міфологія має суттєвий вплив на формування спогадів родини; сімейна міфологія впливає на поведінку людини та сприйняття нею життєвих подій.

Реалізація мети передбачає розв’язання таких завдань:

1) проаналізувати дослідження, пов’язані з питаннями впливу сімейної міфології на формування спогадів родини;

2) провести інтерв’ю з метою визначення характерних для них сімейних міфів та аналізу спогадів респондентів;

3) відповідно до теоретичної бази й проведеного інтерв’ювання визначити рівень впливу сімейної міфології на формування спогадів.

У роботі застосовані такі методи дослідження: аналіз й синтез, узагальнення, систематизація, класифікація, історично-порівняльний метод – для теоретичної частини дослідження; інтерв’ювання за розробленим запитальником. Методи обробки даних – аналіз наративу.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у комплексному дослідженні впливу сімейної міфології на формування спогадів родини. Зокрема:

вперше:

- проведено інтерв'ювання з метою визначення сімейних міфів;

- комплексно проаналізовано спогади респондентів на предмет сімейної міфології на їхнє формування;

- визначено невербальні аспекти сімейної наративної традиції;

вдосконалено та уточнено:

- зміст понять «сімейна наративна традиція», «сімейний наратив»;

- розширено коло респондентів за рахунок здійснення міждисциплінарних досліджень;

набули подальшого розвитку:

- міждисциплінарні методи роботи, зокрема обробка усноісторичних інтерв'ю методами психології;

- ідеї про взаємозалежність сімейної міфології та сімейного наративу.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів у тому, що вони можуть бути використані на дисциплінах історії, філософії та психології; при проведенні усноісторичних досліджень, інтерпретації матеріалів усноісторичних інтерв'ю; під час написання наукових досліджень студентами-психологами, філософами та істориками, а також у подальших наукових і практичних розробках.

Надійність і достовірність результатів дослідження можуть бути забезпечені через взаємопов'язаність та послідовність використання вищезазначених методів наукового пізнання дійсності. Окрім цього, використання обраних методів не викликає протиріч із поставленими метою, завданнями та гіпотезою дослідження та з професійною етикою психолога.

Що стосується достовірності емпіричного дослідження, варто зробити кілька пересторіг. У першу чергу, зазначимо, що проведене нами анкетування відноситься до інсорсингових (тобто, проведених власними силами). Через це наголошуємо, що наше дослідження характеризується нижчою репрезентативністю. По-друге, оскільки часові рамки теж обмежені, дослідження не лонгітюдне. По-третє, у практичній частині роботи ми звернулися до нерепрезентативної вибірки, оскільки для об'єктивного аналізу сімейного міфу варто спілкуватися зі всіма членами родини. У даному дослідженні лише окремі кейси представлені кількома членами родини (мама і донька, чоловік і дружина), переважно ж інтерв'ювання проводилося з одним представником родини.

Апробація результатів роботи. Частково отримані дані дослідження були апробовані авторкою на міжнародній науковій конференції УАУІ-2024 «Усна історія у воєнний час: наукове знання і відповідальність дослідника» (М. Ужгород, 13-15 червня 2024 року).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатка. Загальний обсяг роботи становить 78 сторінок, список використаних джерел нараховує 55 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОЇ МІФОЛОГІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ

1.1. Сімейна міфологія: поняття та функції

Сімейна міфологія є важливим аспектом психології сім'ї, оскільки вона формує сприйняття родинної історії, впливає на самоідентифікацію членів сім'ї та визначає емоційний фон спогадів. Виходячи із загальноприйнятого тлумачення поняття «міфологія» як сукупності міфів, нагромадженої різними етносами [34], визначаємо, що сімейна міфологія – це сукупність сімейних міфів, які розділяють члени родини. Отже, основною структурною одиницею сімейної міфології є сімейний міф.

Міф, як науковий феномен, є фундаментальним способом усвідомлення світу, що виник на ранніх етапах розвитку людства. Він функціонував в культурі як унікальний метод освоєння реальності та відігравав ключову роль у соціалізації людини протягом усього її життя. Зокрема, на етапі первинної соціалізації міф задовольняв потребу в розумінні світу, використовуючи емоційно забарвлені та ціннісні образи, що сприймалися через чуттєве та нероздільне сприйняття.

Досліджуючи еволюцію уявлень про міф, варто підкреслити, що початково міф не зводився лише до словесної форми (як наративу, історичного джерела), він проявлявся у повсякденних практиках людини, відображаючи її систему уявлень про світ, вірування та життєві цінності. Як зазначає філологиня та культурологиня О. М. Фрейденберг, «міф був всім – думкою, річчю, дією, істотою, словом, він служив єдиною формою світосприйняття і в усьому його обсязі, і в кожній окремій частині» [7, 102]. Тобто, міф практично визначав все життя стародавньої людини.

У психології міф насамперед є предметом дослідження культурної та історичної психології. Саме тому варто розглядати поняття «сімейний міф» в рамках міждисциплінарного підходу, послуговуючись здобутками історії, культурології, філософії та інших наук. Зокрема з точки зору міждисциплінарного підходу С. М. Маринкевич трактує поняття «сімейний міф» «як інваріант соціального міфу (адже сім'я є відкритою соціальною системою), який є особливою формою осмислення буття, що властива будь-якій соціальній системі (у тому числі й родинній), і виступає як ідеальний зразок моделювання світу» [23, 171].

Хоча сімейний міф відіграє значну роль в житті кожної родини, його вивчення почалося порівняно нещодавно. Зокрема термін «сімейний міф» було введено до наукового обігу в 1963 році іспанським психіатром А. Феррейра у праці «Сімейний міф та гомеостаз» («Family Myth and Homeostasis») [52]. Вивчаючи сімейний гомеостаз (на основі концепції, розробленої групою з Поло Альто), науковець розглядає міфи як вірування, сталі переконання, які розділяють всі члени сім'ї або і родини та визначають роль кожного члена у функціонуванні сімейної системи. Сам міф, на думку вченого, представляє викривлену реальність, проте всі члени сім'ї його підтримують та оберігають, оскільки саме він забезпечує сімейний гомеостаз. На думку А. Феррейра, через дослідження сімейного міфу можна пояснити поведінку людини, але натомість у міфі приховуються самі мотиви такої поведінки. Таким чином, науковець визначав сімейний міф як «певний захисний механізм для підтримання єдності в дисфункціональних сім'ях» [51].

І оскільки поняття лише впроваджувалося до наукового обігу, то поруч з ним існувало чимало синонімів: «вірування», «сімейна схема», «переконання», «сімейно кредо», «рольові очікування», «узгоджений захист», «образ сім'ї» або «образ «ми»», «наївна сімейна психологія» тощо (А. Бек, Ф. Даттіліо, Е. Ейдеміллер, В. Юстіцкіс, Т. Мішина) [23, 171].

Тема сімейних міфів набула значного розвитку в сучасній сімейній психології та психотерапії, де її досліджують представники різних напрямків. Найбільш ґрунтовно ця проблема розкривається в психоаналітичному контексті, де вивчаються захисні механізми, а також у системній сімейній психотерапії, теорії рольової взаємодії та когнітивно-біхевіоральних підходах.

Психоаналітичний підхід, представлений такими відомими діячами, як Зиґмунд Фрейд, Карл Густав Юнг та Гаррі Дікс, одним з перших звернув увагу на феномен сімейного міфу. Вони розглядали його як несвідому згоду між членами родини, що слугує для приховування неприємних або небажаних уявлень про сім'ю або окремих її членів. Іншими словами, психоаналітики вважали сімейний міф захисним механізмом, що діє на рівні всієї родини. Вони підкреслювали, що члени сім'ї не усвідомлюють існування цього міфу, і лише зовнішній спостерігач може побачити, як їхня поведінка спотворюється міфологічним сприйняттям. Для самих членів сім'ї цей міф часто здається більш реальним, ніж об'єктивна дійсність.

У межах психодинамічного підходу неодноразово робилися спроби класифікувати психологічні захисні механізми. Зиґмунд Фрейд виділив такі з них: регресію, витіснення, формування реакцій, ізоляцію, скасування вчиненого, проєкцію, інтроєкцію, звернення проти себе, перетворення на протилежність [39]. Варто зазначити, що Фрейд та його послідовники зосереджувалися переважно на захисних механізмах, що діють на внутрішньо особистісному рівні.

У радянському науковому просторі також розглядали сімейні міфи як захисні механізми родини. Зокрема Т. Мішина ввела до наукового обігу поняття «ми» або «образ сім’ї», які розглядалися як інтегральне утворення – сімейна самосвідомість. Авторка виділяє адекватне та неадекватне «ми». І власне сімейний міф сприймається нею як неадекватне «ми», характерне для дисфункціональних родин. У таких родинах створюється публічний образ як

для окремого члена, так і для всієї сім'ї. і власне цей публічний образ не відповідає реальній ситуації в родині [23, 172].

Таким чином, згідно з психодинамічною точкою зору, сімейний міф розглядається як ознака неблагополуччя, що характеризує лише сім'ї з порушеними внутрішніми процесами та свідчить про проблеми в їхньому розвитку.

На нашу думку, неможливо розглядати природу сімейного міфу без врахування та розгляду концепції представника психоаналітичного напряму К. Г. Юнга, вчення якого ґрунтується на колективному несвідомому та архетипічних образах в ньому. Для К. Г. Юнга міф – це втілення універсальних архетипів, які існують у людській свідомості та передаються з покоління в покоління [45].

Аналізуючи міфи в психоаналітичній парадигмі, автор приходить до висновку про універсальність міфологічного мислення. На його думку, саме колективне несвідоме генерує міф. А сам міф К. Г. Юнг розуміє як є ірраціональне відбиття психологічних комплексів і вираження колективного несвідомого, притаманного всім людям, народам і расам, всьому космосу [46].

Розглянемо також напрям когнітивної психології та когнітивно-поведінкової психотерапії сім'ї. хоча в даних напрямах не використовується саме поняття «міф», проте застосовується дуже близький до міфу такий когнітивний вияв, як ірраціональні вірування (переконання, когніції) про родину.

У центрі дослідження знаходяться установки та переконання членів сім'ї щодо причинно-наслідкових зв'язків у сімейному житті, їхні уявлення про ідеальну модель подружніх відносин, прогнозування потенційних проблем та труднощів у шлюбі та способи їх подолання, фактори, що сприяють гармонійному функціонуванню сім'ї, розподіл відповідальності між членами сім'ї, їхні рольові очікування, а також баланс між вкладенням та винагородою в шлюбі.

Такі представники когнітивно-поведінкового підходу як Е. Г. Ейдеміллер та В. В. Юстіцкіс будували свою роботу навколо конструювання «наївно-психологічних теорій». «Наївні теорії» – це повсякденні, неформальні уявлення людей про те, як працює світ. Вони формуються на основі особистого досвіду, спостережень, чуток і культурних стереотипів. Ці теорії не є науковими, але вони суттєво впливають на наше сприйняття та поведінку. Прикладами таких «наївних теорії» є: «діти повинні завжди слухатися батьків», «стерпиться – злюбиться», «жінки більш емоційні, ніж чоловіки», «спільне горе зближує» тощо. Вони впливають на те, як члени сім'ї інтерпретують поведінку один одного, вони можуть формувати очікування щодо того, як повинні розвиватися сімейні відносини, можуть впливати на прийняття рішень у сім'ї, призводити до непорозумінь та конфліктів, якщо вони не відповідають реальності [23, 174].

І хоча ми маємо відмінності у термінології, варто відзначити, що «наївні теорії», так само як і сімейні міфи, послуговуються провідною роллю сімейних вірувань в організації й регуляції поведінки індивіда в родині.

Хоча ми маємо суттєвий науковий доробок щодо теоретичної бази вивчення сімейних міфів, більш ретельно їх почали вивчати представники сімейної системної психотерапії. Цей напрям сімейної психології став поширеним в Америці та Західній Європі та продовжує набувати популярності на пострадянському просторі. Візія цього підходу зосереджена на тому, що в центрі дослідження є сім'я як система. Відповідно всі процеси, що відбуваються в родині, взаємопов'язані та взаємовпливають на кожен системний елемент та на сім'ю в цілому. Так само і сімейна міфологія вивчається з точки зору її впливу на кожного члена родини та функціонування самої сім'ї.

Представниками Міланської школи (М. Сельвіні Палаццолі, Л. Босколо., Д. Чеккін, Д. Прата) сімейний міф визначається як набір сімейних вірувань, заснованих на спотворенні дійсності, які формують, підтримують і виправдовують патерни поведінки і відносин [23, 175]. Міланська школа

стверджує, що сімейний міф, який визначає ідентичність сім'ї, є універсальним явищем. Однак, як правило, цей міф не має чіткої структури і рідко актуалізується. Він набуває значення в ситуаціях, коли сімейні межі порушуються, наприклад, у зв'язку з появою нового члена сім'ї, зміною соціального контексту або в періоди суспільних трансформацій. Крім того, сімейний міф стає особливо помітним у випадках сімейної дисфункції.

Отже, поділяємо думку С. М. Маринкевич та Ю. І. Хамітової, що сімейний міф – це певна неусвідомлювана угода між членами сім'ї, яка підтримує родинну єдність, що формує образ сім'ї, сімейну самосвідомість, сімейну ідентичність, що регулює сімейні правила і визначає характер комунікацій [23, 176].

Зазначимо, що міфи існують як у функціональних, так і в дисфункціональних сім'ях. У функціональних родинах міф стає на захист сімейних кордонів, скорочує час на прийняття щоденних рішень. Проте найяскравіше міфи проявляються у дисфункціональних родинах, де вони є основою підтримки дисфункціональних стосунків. У такому випадку сім'я консервативно відтворює досвід минулих поколінь, не враховуючи зміни, що відбуваються у суспільстві і таким чином є негнучкою.

Сім'ї не можуть існувати без міфів, адже останні покликані підтримувати гомеостаз родини та виконують цілий ряд функцій. Більшість дослідників виокремлюють такі функції сімейних міфів: компенсаторна, інтегруюча, соціалізуюча.

Таблиця 1.1

Функції сімейних міфів [6; 29; 49]

Назва функції	Зміст функції
Компенсаторна	Сімейні міфи допомагають сім'ї впоратися з важкими ситуаціями, надаючи їм сенс, зміцнюючи ідентичність, забезпечуючи підтримку та допомагаючи пережити травми.

Продовження таблиці 1.1

Інтегруюча	Сімейні міфи об’єднують членів сім’ї, створюючи відчуття спільності, передаючи цінності та зміцнюючи ідентичність родини.
Соціалізуюча	Сімейні міфи допомагають засвоїти соціальні норми та цінності, прийняті в родині, суспільстві.
Епістемологічна (пояснювальна, когнітивна)	Сімейні міфи служать своєрідним «фільтром», через який члени сім’ї сприймають та інтерпретують світ, формуючи власне розуміння реальності та знання про життя.
Аксіологічна (ціннісна)	Сімейні міфи транслюють систему цінностей, які є важливими для сім’ї, формуючи моральні орієнтири для її членів та визначаючи, що є «добре», а що «погано».
Теологічна (цільова)	Сімейні міфи надають членам сім’ї відчуття мети та напрямку в житті, визначаючи їхні цілі, прагнення та те, до чого вони повинні прагнути.
Праксеологічна (ритуально-магічна)	Сімейні міфи служать практичним посібником, визначаючи моделі поведінки та стратегії дій, які допомагають членам сім’ї досягати успіху та вирішувати життєві завдання. Встановлює способи діяльності, визначає практики повсякдення.
Комунікативна	Сімейні міфи служать способом спілкування та передачі інформації між членами сім’ї, сприяючи їх взаєморозумінню та згуртованості, в тому числі і передачі інформації із покоління в покоління.
Естетична	Сімейний міф виступає особливим способом естетичного ставлення до реальності.
Мобілізаційна	Сімейний міф заряджає людей неймовірною впевненістю і ентузіазмом в колективній діяльності, вимагає підтвердження цієї абсолютної віри і повної самопожертві людини.

Також, на нашу думку, можна додати таку функцію, як структурування часу. Мається на увазі, що певні ритуали, закріплені у міфі, передбачають святкування окремих дат, подій, що сприяє організації сімейного часу.

Додатково можна виокремити функцію ідентифікації, що особливо важливо, коли сімейний міф є частиною групового міфу, наприклад державного. Таким міфом може бути «ми українці, отже завжди боремося проти несправедливості».

Таким чином, сімейна міфологія є складним та багатогранним феноменом, який відіграє важливу роль у житті кожної сім'ї. Міфи, історії та переконання, що передаються з покоління в покоління, формують унікальну ідентичність родини, об'єднують її членів та допомагають їм адаптуватися до світу. Сімейна міфологія є важливим фактором, який впливає на формування особистості, розвиток сім'ї та її взаємодію з суспільством. Розуміння функцій сімейної міфології допомагає краще зрозуміти себе, свою сім'ю та її місце у світі.

1.2. Взаємозв'язок сімейної міфології з колективною та індивідуальною пам'яттю

Сімейна міфологія є особливим механізмом збереження та передачі знань, який інтегрує в собі елементи колективної та індивідуальної пам'яті. Вона формується в процесі міжпоколінної комунікації та впливає на сприйняття історії родини, визначаючи особистісну ідентичність кожного її члена. З одного боку, сімейні міфи є частиною колективної пам'яті, що охоплює спільний досвід сімейної групи, переданий у вигляді наративів, традицій і ритуалів. З іншого боку, ці наративи впливають на індивідуальну пам'ять, формуючи суб'єктивне сприйняття особистої історії, цінностей і поведінкових моделей.

Визначаючи взаємозв'язок сімейної міфології з колективною та індивідуальною пам'яттю, неможливо оминути фундаментальні роботи швейцарського психолога Карла Густава Юнга. Ще на початку XX століття, ознайомившись із роботами Зигмунда Фройда, К. Г. Юнг опонує йому: «Причину пригнічення інстинктів З. Фройд вбачав у сексуальній травмі, й це видалося мені непереконливим. Мій практичний досвід засвідчував численні

випадки неврозів, у розвитку яких сексуальність відігравала лише другорядну роль, тоді як інші фактори посідали провідне місце: проблема соціальної адаптації, пригніченість трагічними обставинами життя, вимоги престижу тощо» [25].

К. Г. Юнг продовжує свої наукові пошуки у дослідженні несвідомого та приходить до концепції колективного несвідомого, яке складають архетипи та інстинкти, універсальні за своїм змістом, і є такими, що передаються спадково. Колективне несвідоме, будучи психологічною основою надперсональної природи, залишається незмінним у всіх людях. Воно є фундаментом, на якому ґрунтується все людство, та становить духовну спадщину людського роду, що пробуджується в кожній свідомості.

Отже, за К. Г. Юнгом, фундаментом сімейної міфології є архетипічні образи. Архетипи – це як шаблони, які можуть бути використані як з доброю метою, так і навпаки. Тому важливо розуміти, як вони працюють, щоб уникнути їх негативного впливу. К. Г. Юнг виокремлює такі архетипи, як архетипи «матері», «дитяти», «тіні», «анімуса / аніми», «мудрого старого / мудрої старої», «цілителя» тощо, на основі яких індивід будує свій образ світу і зокрема образ сім'ї. Також внаслідок клінічних досліджень науковець разом із своїми однодумцями довели, що архетипи передаються з покоління в покоління, символи та образи яких побутують в переказах, казках, піснях, навіть жартах.

Власне саме концепція К. Г. Юнга є підґрунтям міждисциплінарних досліджень, де здобутки психології поєднуються із науковим надбанням історії та культурології. Адже концепція колективного несвідомого та архетипів в ньому дозволяє розглядати сімейні міфи як форми культурної організації та передачі сімейного досвіду. Ці міфи регулюють як колективну, так і індивідуальну поведінку, пропонуючи зразки дій та обґрунтування їхнього сенсу, що виходить за межі особистого досвіду. Таким чином якщо А. Форрейра говорить про приховування міфом мотивів поведінки, то К. Г. Юнг визначає, що

міф в цілому знімає питання мотивації. Міф дозволяє оминути питання «чому потрібно вчинити саме так?», з одного боку вивільняючи для людини час та емоційні зусилля, необхідні для прийняття простих, стандартних рішень, з іншого боку позбавляє людину осмислення у більш вагомих життєвих питаннях [48].

Наукові пошуки представників психодинамічного підходу дали поштовх появі в психології такого напряму, як психологія наративу (Дж. Брунер, Я. Єремєєв, Є. Калмикова, Н. Лебєдєва, Е. Мергенталер, О. Мінєєва, Є. Сапогова та ін.). Слід підкреслити, якщо представники психоаналітичного підходу вважають, що міфи виникають під впливом батьківської родини, то на відміну від них, представники психології наративу вважають, що міфи утворюються під тиском соціуму. Так, вони вважають, що життя настільки складне, що змушує людину шукати способи його пояснення, і таким чином міф стає тим інструментом, що регулює поведінку людини та формує її досвід. Власне саме спотворення міфів відбувається під тиском соціуму, культури, формуючи звужене уявлення про себе та світ.

Психологи цього напряму зосереджуються на вивченні сімейних наративів, як-то історії, сімейні міфи, приказки, поведінкові стереотипи тощо, в яких фіксуються основні концепти «сімейної культурної концепції». До цього переліку джерел варто також додати усноісторичні інтерв'ю, які можуть бути використанні при реконструкції сімейної міфології. Прикладом такого міждисциплінарного дослідження є спільна робота Психологині І. І. Савенкової та історика А. С. Венгера «Сімейні наративи як засіб організації сімейної системи та усвідомлення сімейного досвіду» [32].

Наративний підхід у дослідженнях зосереджується на тому, як сім'ї розповідають історії про себе, і як ці історії впливають на окремих членів родини. Дослідники вивчають різні форми сімейних історій: казки, реальні розповіді, ритуали (наприклад, як сім'я вітається вранці, прощається перед

від'їздом, проводить вечори), святкування та традиції (наприклад, дні народження, спільні свята), особливий сімейний «сленг» (способи спілкування) та сімейні реліквії (наприклад, фотоальбоми). Через ці історії людина формує уявлення не лише про свою сім'ю, але й про світ загалом. Також ці історії допомагають людині розробляти стратегії поведінки в різних життєвих ситуаціях: у стосунках з родиною, друзями, у навчанні, виборі партнера, у випадку хвороби тощо. Основні теми сімейних історій за Є. Сапоговою: стосунки між поколіннями (старші та молодші), ролі чоловіка та жінки, уявлення про шлюб та сім'ю, розмежування «своїх» та «чужих», відносини між дітьми та дорослими, права та обов'язки. Простіше кажучи, наративний підхід допомагає зрозуміти, як сімейні історії формують нас як особистостей. Досліджуючи ці історії, ми можемо дізнатися більше про те, як ми будуємо стосунки, приймаємо рішення та сприймаємо світ [23].

Таким чином, концепція колективного несвідомого К. Г. Юнга та напрацювання представників наративного підходу стали суттєвим підґрунтям появи міждисциплінарних досліджень, предметом вивчення яких є колективна та індивідуальна пам'ять. Практично останні тридцять років спостерігається підвищений інтерес до досліджень пам'яті. Цей період дослідники називають «бум пам'яті» або навіть розвитком «індустрії пам'яті». Французький історик П'єр Нора вважає, що це пов'язано з великими потрясіннями минулого століття. «Ці потрясіння в деяких країнах пов'язані з тоталітаризмом, в інших – із набуттям незалежності колонізованими країнами, а в усьому світі – з прискореним трансформуванням умов життя кожного з нас» [30]. На його думку, колективна пам'ять, як спосіб демократичного пізнання минулого, стала тим інструментом, який почали застосовувати при відновленні своєї історії, на противагу заідеологізованої та пропагандистської історії попередніх років.

Проте вперше поняття «колективна пам'ять» запропонував французький соціолог Моріс Хальбвакс у середині 1920-х років [53]. Науковець запропонував

нову теорію, згідно з якою індивідуальна пам'ять людини формується під впливом колективної пам’яті суспільства. Автор стверджує, що неможливо уявити існування особистої пам’яті поза соціальним контекстом, оскільки саме суспільство визначає, що людина запам’ятовує, як це відбувається і в якій формі зберігається ця інформація. Кожна група людей, від найменшої до найбільшої (наприклад, нація), має спільне бачення свого минулого, яке служить для зміцнення її ідентичності. Індивідуальна пам’ять кожного члена цієї групи формується і функціонує в рамках цього колективного уявлення.

Важливим аспектом теорії колективної пам’яті, розробленої Морісом Хальбваксом, є те, що вона не обмежується особистим досвідом людини, а передається з покоління в покоління, забезпечуючи збереження важливих для групи знань про минуле. Стійкість колективної пам’яті залежить від того, наскільки ефективно суспільство підтримує її існування, організовуючи різні заходи та практики для вшанування минулого. Зміст цієї пам’яті може змінюватися залежно від того, які ідеології є домінуючими в суспільстві [10].

Ідеї Моріса Хальбвакса про колективну пам'ять отримали значний розвиток у роботах вчених різних дослідницьких напрямків, які намагалися запропонувати нові аналітичні конструкції для пояснення механізмів та закономірностей функціонування колективної пам’яті. Сучасні історики сходяться на тому, що пам’ять особи чи групи про минулі події не є статичною, незмінною. Насправді вона зазнає реінтерпретацій та переоцінок у постійно змінних контекстах сучасності, коли людина здобуває новий досвід чи пристосовується до нових обставин.

Пам’ять та історія не є антиподами. Вони співвідносяться не тільки як частка і ціле (де пам’ять віддзеркалює індивідуальний особистий досвід конкретних історичних подій), але й навпаки – офіційні історичні дискурси впливають на індивідуальну пам’ять (те, як людина осмислює і оцінює власний досвід, виділяючи важливе та другорядне тощо). Людина завжди співвідносить

власний досвід з панівними історичними наративами. Спогади тієї ж особи про конкретні події минулого справді можуть суттєво різнитися залежно від того, на якому етапі свого життя та за яких обставин вони надані. Дослідники підкреслюють особливий перформативний характер усних спогадів у ситуації інтерв'ю, яка значною мірою позначається на структурі, змісті, тривалості, деталізованості та інших характеристиках спогадів [10].

Колективна пам'ять відіграє вирішальну роль у формуванні та підтримці групової ідентичності. Вона є тим фундаментом, на якому будується спільне розуміння історії та її значення для конструювання наративів, що поєднують минуле, теперішнє та майбутнє. За словами дослідників, «спільні акти пам'яті» є потужними, хоча й часто непомітними, механізмами, що сприяють згуртуванню суспільства та зміцненню соціальної солідарності. Алан Мегіл зазначає, що пам'ять набуває особливої цінності тоді, коли ідентичність перебуває під загрозою. У кризові часи, коли ідентичність зазнає викликів або руйнування, люди звертаються до минулого з подвоєною енергією. Пам'ять стає інструментом захисту єдності та цілісності групи, зміцнення відчуття спільності та ідентичності.

П'єр Нора влучно підкреслив селективний характер колективної пам'яті, зазначивши, що «колективна пам'ять – це те, що залишається від минулого в життєвій реальності груп, або те, що ці групи роблять із минулим». Це означає, що колективна пам'ять не є просто відображенням минулого, а й активним процесом його інтерпретації та конструювання відповідно до потреб та інтересів групи [10].

Таким чином, колективна пам'ять є динамічним явищем, яке постійно змінюється та інтерпретується. Індивідуальна пам'ять формується під впливом колективної пам'яті та історичних наративів. Усні спогади мають перформативний характер та залежать від контексту, в якому вони надаються.

Сімейні міфи є частиною колективної пам’яті, яка охоплює спільний досвід сімейної групи, що передається у вигляді наративів, традицій і ритуалів. У свою чергу ці наративи впливають на формування індивідуальної пам’яті, формуючи суб’єктивне сприйняття особистої історії, цінностей і поведінкових моделей.

З точки зору сімейної міфології колективна пам’ять допомагає зберегти сімейні історії, забезпечуючи їхню передачу у спадок наступним поколінням. Також колективна пам’ять забезпечує формування спільної ідентичності, формуючи почуття єдності та належності до родини. Крім того, вона відповідальна за вибірковість інтерпретації подій, адже деякі факти можуть замовчуватися або трансформуватися, створюючи міфологізований образ минулого.

Індивідуальна ж пам’ять, хоча і формується на основі особистого досвіду людини, проте значною мірою знаходиться під впливом колективної пам’яті сімейного контексту. Вона забезпечує людині усвідомлення власного місця в родинній історії, впливає на емоційний аспект сприйняття подій, а також здійснює соціальне програмування (рольові моделі, життєві сценарії).

Таким чином, сімейна міфологія є своєрідним місточком між індивідуальним та колективним, між минулим та сьогоденням, допомагаючи кожному члену сім’ї знайти своє місце у світі та відчути зв’язок з попередніми поколіннями.

1.3 Типи та характеристики сімейних міфів

Сімейна міфологія як акумулятор колективної та чинник індивідуальної пам’яті потребує детального дослідження. Міфи існують десятиліттями, передаючись із покоління в покоління через усні розповіді, традиції, формуючи життєві сценарії. Вони часто мають яскраве емоційне забарвлення, наприклад,

такі почуття, як гордість, страх, відповідальність або відчуття місії. Міфи можуть як сприяти об'єднанню родини, так і бути джерелом психологічного тиску. Саме тому розгляд типології сімейних міфів та їх характеристик має важливе значення, оскільки дозволить більш ґрунтовно визначити їхній вплив на формування родинних спогадів.

Американський психолог та психіатр Мюррей Боуен, засновник сімейної системної терапії, вивчаючи сімейні теорії, дійшов висновку, що з часом з покоління у покоління в сімейній системі накопичуються дисфункціональні патерни, які стають причиною патології її членів. Він запропонував закон трансмісій, згідно з яким патологічні патерни взаємин типу триангуляцій і симбіозів накопичуються в поколіннях і, врешті-решт, можуть призводити до серйозної патології у нащадків. Науковець зазначає, що сімейна історія або тема – це своєрідна проблема, емоційно забарвлена. І навколо цієї теми час від часу виникає конфлікт [48].

Розвиваючи вчення М. Боуена, дослідниця П. Пепп виокремила найбільш поширені сімейні теми:

— відповідальність і безвідповідальність – де один партнер бере на себе відповідальність, а інший уникає її;

— хвороба і здоров'я – коли один з членів сім'ї бере на себе роль доглядача або опікуна, тоді коли інший страждає від проблем зі здоров'ям (психологічних чи фізичних);

— близькість і дистанційованість – коли один з подружжя нав'язливо шукає емоційний зв'язок, а інший наполегливо зберігає дистанцію;

— учитель і студент – в стосунках один партнер відчуває себе компетентним, а інший – безпорадним [29, 148, 150].

Для формування міфу потрібне не одне покоління. Зазвичай міф формується протягом трьох поколінь. На формування вливають такі фактори:

— нерозв'язана травма в сімейній історії, що виникла через важкі

події, які не були належним чином пережиті або наявність сімейної таємниці (розлучення, зрада, смерть члена родини);

— сім'я вдається до психологічних захисних механізмів, таких як розщеплення, витіснення або ізоляція, щоб уникнути неприйнятних або травматичних подій;

— підміна неприємної правди про сім'ю більш прийнятною версією подій.

Міфологічні уявлення можуть охоплювати будь-які сфери сімейних взаємин. Вивчаючи сімейну міфологію, дослідники виокремили найбільш поширені міфи: міф про зовнішню детермінацію емоцій; міф про абсолютизацію понять; міф про вічне кохання; міф про велику силу кохання; міф про те, що подружжя – це «одне тіло й одна душа»; міф про вічне подружнє щастя; міф, що лише в сім'ї можна задовольнити всі свої потреби; міф про те, що народження дитини або розлучення сприятиме розв'язанню всіх проблем; міф, що всі члени родини знають абсолютне все один про одного; міф про злу долю; міф про необхідність жертви заради іншого в сім'ї; міф про дружну сім'ю; міф про сім'ю героїв, який надалі видозмінюється у міф про сім'ю рятівників тощо.

Поширеними також є міфи про шлюб і розлучення: якщо жити разом до шлюбу, це зменшує ризик розлучення; народження дитини сприяє укріпленню сім'ї; у шлюбі чоловік отримує більше переваг, ніж жінка; свідоцтво про шлюб – лише клаптик паперу; освіченій жінці важче вийти заміж; повторні шлюби – міцніші; чоловіки частіше зраджують та йдуть з сім'ї тощо [29, 148].

Розглянемо деякі з вище перелічених міфів. Наприклад, дослідниця А. Я. Варга розглядає міф «Ми – дружна родина». На її думку, цей міф характерний для родин, що пережили багато труднощів, в тому числі пов'язаних зі зміною місця проживання, фактично втратою свого дому. При цьому їм не вдалося інтегруватися на новому місці проживання. Звісно ж, в

такій ситуації для виживання потрібні згуртованість, єдність, взаємопідтримка. Поступово ця необхідність трансформується у певну абсолютну цінність, яку ніхто з членів родини не піддає сумніву. Інтереси родини виступають на перший план, а забезпечення інтересів родини стає першочерговим непорушним правилом. У таких сім'ях міфи можуть набувати таких варіацій: «Наш дім – наша фортеця», «Один за всіх і всі за одного», «Розлучатися не можна», «Світ сповнений ворогів». І тоді висунення власних потреб на перший план сприймається як егоїзм, а підтримка чи лояльність до «чужого» взагалі може бути оцінена як зрада. У таких сім'ях всі конфлікти приховуються від дітей та оточуючих, в цьому сенсі панує девіз «сміття з дому не виноситься». У такій родині стосунки прилюдно не з'ясовуються, особливо при дітях, невдоволення замовчується, негативні емоції пригнічуються. Для цієї родини прийнято всюди бувати разом, оскільки всі мають бачити і знати, що сім'я дружня. У такій родині будь-яку поведінку щодо члена родини вважають проявом турботи [33].

Якщо брати до уваги культурно-історичні умови виникнення цього міфу, то зрозуміло, що він є досить функціональним у складних життєвих обставинах, коли спільність та єднання забезпечують виживання родини. Проте, коли ситуація змінюється, цей міф спричиняє дисфункцію в родині. Так, наприклад, цей міф притаманний родинам, що пережили геноцид. Натомість для населення країн, де протягом багатьох поколінь не було воєн, такий міф зустрічається вкрай рідко.

Міф «Ми – герої» або міф про героїчне минуле характерний для родин, в історії яких є перекази про предків, яким вдалося вижити в складних життєвих умовах або здійснити героїчний вчинок. Наприклад, партизани, повстанці, репресовані тощо. Нащадкам у такій родині передається потреба героїчно долати труднощі, які виникають у них на життєвому шляху. Проте якщо таких труднощів немає, то доводиться створювати їх самостійно та героїчно долати.

Для цих сімей характерні жорсткі правила, нездатність до компромісів та емоційна напруженість, що межує з пристрастю: шалене кохання, безмежне щастя, скажені ревнощі, страшне горе, нестерпне страждання. А. Я. Варга так характеризує цей міф: «Герої існують в трагедіях, їх не буває в комедіях. Героям личить відчувати сильні почуття, переважно – негативні. Для людей, які живуть у цьому міфі, вкрай необхідні труднощі, їх подолання і переживання, вони за все повинні битися. Вони не прощають образ і пишаються тим, що роками не розмовляють один з одним» [29, 150].

Таким чином, у міфі про героїчне минуле родина культивує історії про предків-героїв, які здійснили значні подвиги або принесли жертви. Цей міф формує почуття гордості, але може створювати тиск на нащадків щодо відповідності високим стандартам. Проте з часом міф «Ми – герої» перетворюється у міф «Ми – рятівники» [4, 78]. Проте систематичне порушення правил може взагалі зруйнувати міф. Наприклад, це те, що відбулося на пострадянському просторі, коли виживання як основа міфу «Тих, хто вижив», як особливого різновиду героїчного міфу, стало обов'язковою навичкою кожної родини та життєвою необхідністю.

Міф «Ми – рятівники» формується в сім'ях, де існує переконання, що їхнє головне призначення – допомагати, підтримувати та жертвувати собою заради інших. Члени такої родини часто беруть на себе роль захисників чи помічників, навіть на шкоду власним інтересам. Для цього міфу характерна наявність в сім'ї комплементарних позицій гіперфуікціонала і гіпофункціонала, тобто якщо є рятівник, то обов'язково має бути той, кого треба рятувати, той, хто демонструє «інвалідну» поведінку. Для такого міфу характерна віра в те, що сім'я або окремі її члени мають особливу місію допомагати іншим. При цьому власні труднощі можуть виправдовуватися тим, що «ми робимо це заради інших». Рятівники мають почуття моральної переваги над тими, хто не допомагає або не жертвує собою. Натомість вони не вміють приймати допомогу від інших, оскільки це сприймається ними як слабкість.

Цікавий момент полягає в тому, що якщо у «рятівника» ніхто не просить допомоги, то він сам призначає того, кому ця допомога потрібна. У найбільш запущених випадках він сам перетворюється на жертву, аби привернути до себе увагу. У такому випадку він може демонстративно хворіти, вимагати до себе постійної уваги, наголошувати, що зможе вижити без допомоги рідних.

Міф про рятівника надзвичайно поширений родині, де є алкозалежні. «Щоб алкогольна сім'я існувала довго і щасливо, в ній повинен бути міф про порятунок. Є алкоголік – він дісфункціонал, і обов'язково є гіперфункціонал, який рятує. Рятівник все терпить, виводить із запоїв, якщо це потрібно тощо. Без цього міфу алкогольний шлюб довго не проіснує, він розпадається. Бувають такі ситуації, коли чоловік і жінка міняються ролями: він п'є – вона хворіє, але почергово один одного рятують». У такому випадку цей міф має пряму дисфункціональну дію на нащадків, значна частка дочок алкоголіків виходить заміж за потенційних або вже явних алкоголіків [44, 148].

Міф про рятівника має свої позитивні наслідки. Він формує співчутливість, альтруїзм та відповідальність; сприяє високій соціальній активності та бажанню допомагати іншим; зміцнює згуртованість родини через спільне виконання «рятівної» місії. У той же час для цього міфу притаманні і негативні наслідки. Члени родини відчувають виснаження та емоційне вигорання через постійне самопожертвування; накопичуються приховані образи, якщо зусилля залишаються непоміченими або недооціненими; відбувається тиск на наступні покоління, які змушені продовжувати «традицію рятівників»; для членів родини притаманна нездатність встановлювати здорові особисті межі та відмовляти іншим.

Міф «Ми – особливі» продукує віру родини в її особливість і найбільше цінується соціальне становище родини. Під владою цього міфу члени родини прагнуть бути талановитими, успішними, опанувати престижну професію та вдало вийти заміж. Почасти, намагаючи підтвердити свою особливість, члени

родини встановлюють своє генеалогічне коріння у сподіваннях віднайти ознаки свого знатного походження або відшукати відомих предків.

Останнім часом все частіше спостерігаються прояви міфу «Ми – люди!». Цей міф притаманний родинам, які дуже високо цінують освіту, творчість, творчу працю. Основа міфу полягає в тому, що людська сутність передбачає протягом життя виконувати певні дії. Виконання цих дій є основою підтвердження людської сутності. Якщо людина не буде їх виконувати, то вона стає просто представником світу звірів. Цей міф може зумовлювати психологічну дисфункцію, що проявляється у дезадаптації.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію Україну відбулося кілька хвиль переміщення населення як в межах самої країни, так і за кордон. Сім'ї переселенців і постраждалих вибудовують власну сімейну міфологію, покликану захистити родину. Так, у сім'ях переселенців може формуватися міф «Ми – сім'я-фортеця». При формуванні такого міфу стосунки родини з оточенням (сусіди, інші сім'ї, родичі, держава тощо) трансформуються, що призводить до патологічних сімейних взаємин. У центрі такої родини – людина з параноїдальним бачення оточення: «усі проти нас», «на нас нападають – ми захищаємося» тощо. Такі міфи продукують появу «вождя» та його «соратників у боротьбі». Цей міф зазвичай виконує захисну функцію, проте при зміні ситуації та відсутності загрози він може мати патологічну дію на членів родини, посилюючи нервово-психологічну напругу серед «соратників».

Родини, члени яких загинули або отримали травми внаслідок російсько-української війни, прагнуть надати сенс цим подіям, побачити у власній сімейній трагедії певний сенс. Саме тому в таких сім'ях формується міф «Ми – родина героя». Такий міф виступає певним механізмом сімейної стабілізації, що дозволяє родині об'єднатися та спільно пережити власне горе без додаткового травмування [33].

Таким чином, сімейні міфи мають значний вплив на світогляд і поведінку членів родини. Вони можуть сприяти формуванню почуття єдності та стабільності, але також стати джерелом нереалістичних очікувань і міжособистісних конфліктів. Усвідомлення сімейних міфів дозволяє критично оцінити їхній вплив та при необхідності скоригувати негативні установки.

Підводячи підсумки, зазначимо, що сімейна міфологія являє собою сукупність міфів, створених, накопичених та збережених родинною історією. У свою чергу, сімейний міф є своєрідною парадигмою життя кожної родини, формуючи спогади про минуле, впливаючи на сприйняття теперішнього та будучи фактором планування майбутнього кожного члена родини. Всупереч довготривалому сприйняттю в психологічній науці сімейного міфу як такого, що має деструктивну дію, дотримуємося думки, що міф, в першу чергу, покликаний зберегти гомеостаз родини, тому в основі має захисну (компенсаторну) функцію. Особливо важливою є такого інтегруюча функція сімейного міфу, що сприяє об1єднанню членів родини. Крім того, сімейні міфи виконують такі функції, як соціалізуюча, пояснювальна, ціннісна, цільова, ритуально-магічна, комунікативна, мобілізаційна та естетична.

Існування сімейної міфології побудоване на її взаємозв’язках з колективною та індивідуальною пам’яттю, адже вона сама по собі є особливим механізмом збереження та передачі знань. Колективна пам’ять відіграє фундаментальну роль у формуванні групової ідентичності, в тому числі такої групи, як родина. У свою чергу, індивідуальна пам’ять формується під впливом колективної. Проте пластичність колективної пам’яті також дає можливість індивідуальній пам’яті впливати на формування колективної. А сімейна міфологія виступає поєднувальним місточком між ними.

РОЗДІЛ 2
СПОГАДИ РОДИНИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

2.1. Механізми формування родинних спогадів

У формуванні та функціонуванні сімейної міфології значну роль відіграє пам’ять. Власне те, що людина запам’ятає, та як саме визначить формування сімейного міфу та його підкріплення або руйнування. Власне пам’ять є тим феноменом, що дозволяє зберігати родинні спогади та передавати їх з покоління в покоління.

За С. Д. Максименко, ті враження, які проживає людина протягом життя, вивчаючи дійсність через власні органи чуття або за допомогою розумової діяльності насправді не зникають безслідно, вони фіксуються в мозку, зберігаються в ньому у вигляді образів та уявлень про ті об’єкти та явища, які сприймалися раніше. І за необхідності цей набутий раніше досвід може бути витягнутий на поверхню, відтворений та використаний у практичній діяльності. Власне це закріплення, зберігання та відтворення в разі потреби пережитого раніше досвіду і є пам’яттю [20, 133].

Пам’ять забезпечує збереження цілісності «Я» особистості, допомагає усвідомити єдність її минулого та теперішнього. Пам’ять ґрунтується на таких основних процесах, як запам’ятовування, зберігання, відтворення та забування. Досить довгий час дослідники вважали, що спогади формуються завдяки змінам у нейронах мозку (нервових клітинах). Проте на сьогодні вже відомо, що спогади створюються завдяки зв’язкам, які існують між цими нейронами. Відповідно, за спрощеною схемою, якщо нейрон А постійно активує нейрон В, то зв’язок між ними зміцнюється, що, в свою чергу, призводить до закріплення інформації в пам’яті. І навпаки, якщо нейрони не взаємодіють між собою,

зв’язок між ними втрачається, а інформація зникає [14]. Відповідно, ті спогади, що постійно актуалізуються в родині, мають найбільше запам’ятовуються. І навпаки, ті події і факти, які не відтворюються в сімейній історії мають всі шанси на забування. При цьому це не завжди означає, що перші мають позитивне емоційне забарвлення, а другі – негативне. Важливим є лише частота пригадувань у різноманітних формах.

Залежно від того, який саме матеріал запам’ятовується, розрізняють пам’ять образну, словесно-логічну, емоційну та рухову. Образна пам’ять (або сенсорна) базується на запам’ятовуванні образів, уявлень конкретних предметів, явищ, їх властивостей та тих зв’язків між ними, що можна наочно побачити. Ця наочність забезпечується аналізаторами, за допомогою яких ми сприймаємо інформацію. В залежності від того, який аналізатор задіяний у сприйнятті об’єкта чи явища, розрізняють слухову, зорову, тактильну нюхову, смакову образну пам’ять.

Образна пам’ять є першою стадією пам’яті, її фізіологічною основою є перша сигнальна система. Проте друга сигнальна система також бере в цьому участь, оскільки мова виступає як засіб усвідомлення людиною її чуттєвого досвіду.

Рухова пам’ять передбачає засвоєння та відтворення людиною рухів, які є основою набуття різних умінь та навичок, а також засвоєння усної та письмової мови.

Емоційна пам’ять передбачає збереження та відтворення людиною почуттів та емоцій, пережитих раніше. При цьому запам’ятовують не тільки емоції, а й ті предмети, події, що їх викликають [20, 133]. Власне емоційна пам’ять відіграє значну роль у збереженні родинних спогадів. В залежності від того, які емоції викликав певний член родини, такою і буде емоційна складова спогадів про нього/неї. А ті покоління, що не мали можливості фізично

зустрітися з цим членом родини, отримають лише той фактологічний та емоційний образ, який закарбувався в пам’яті родини.

Словесно-логічна пам’ять притаманна лише людині, на відмінну від вище перелічених видів пам’яті. Її основа – це думки, поняття, судження, умовиводи, які відображають предмети та явища в їх істотних зв’язках і відносинах, у загальних властивостях. Цей вид пам’яті ґрунтується на спільній діяльності першої та другої сигнальних систем [20, 133]. Саме цей вид пам’яті є основою формування родинних спогадів, що засноване, в першу чергу, на судженнях та умовиводах членів родини.

За тривалістю утримання матеріалу для запам’ятовування виокремлюють короткочасну, оперативну та довготривалу пам’ять. Короткочасна пам’ять характеризується швидким запам’ятовуванням матеріалу, його відтворенням і нетривалим зберіганням. Вона використовується при актуальних потребах діяльності. Оперативна пам’ять забезпечує запам’ятовування та відтворення оперативної інформації, потрібної для використання в поточній діяльності. Така інформація при зникненні потреби забувається. Довготривала пам’ять виявляється у процесі набування й закріплення знань, умінь і навичок, розрахованих на їх тривале збереження та наступне використання в діяльності людини [20, 133]. Саме цей вид пам’яті відповідає за збереження родинних спогадів, особливо тих, що передаються з покоління в покоління.

Проте довготривала пам’ять може піддаватися зовнішнім впливам таким, як дезінформація, втручання. Такого висновку прийшла дослідження Елізабет Лофтус, провівши власний експеримент. У рамках свого експерименту їй вдалося переконати 25% учасників в тому, що в дитинстві вони загубилися в торговому центрі, тобто сформувати у них фальшивий спогад. Таким чином, дослідниця довела, що дезінформація може змінювати наші спогади. Це відбувається, коли ми спілкуємося з іншими людьми, споживаємо інформацію зі ЗМІ. Це можливо через особливості нашої пам’яті. Адже часто ми

запам’ятовуємо подію, нехтуючи важливими деталями. Для заповнення цього вакууму мозок може сам вигадувати інформацію, яка здається логічною, або заповнювати ці прогалини інформацією, що пропонується ззовні [54]. На формування фальшивих спогадів може впливати віддаленість події у часі, детальне уявлення події, а також визнання цієї події знайомою людиною [1, 14]. Отже, наші родинні спогади можуть піддаватися викривленням через зовнішні чинники. А враховуючи умови формування хибних спогадів, сімейне коло є досить сприятливим для цього середовищем. Спогади про міфічні події зазвичай віддалені у часі, визнаються членами родини та через розповіді дозволяють детально уявити те, що відбувалося. Відповідно, складаються всі умови для формування спогадів сімейної міфології.

Одним із важливих процесів пам’яті є запам’ятовування, яке буває мимовільним та довільним. Різниця полягає в тому, що мимовільне запам’ятовування відбувається без спеціальної мети запам’ятати, на відміну від довільного. Головна рушійна сила запам’ятовування – інтерес, як в першому, так і в другому випадку. Все те, що цікавить людину, запам’ятовується значно легше та утримується довше у свідомості [20, 134]. Відповідно родинна історія у переважних випадках перебуває у сфері інтересу людини. Тут варто також зазначити, що запам’ятовуватися також будуть ті події, що підтверджують сімейну міфологію, адже підсвідомо члени родини прагнуть зберегти свій міф. Збереження родинного міфу може бути одним із факторів формування інтересу до певного об’єкта, події.

На процес запам’ятовування також впливає емоційне забарвлення об’єкта події. Усе, що емоційно сильно впливає на людину, запам’ятовується нею незалежно від бажання запам’ятати [20, 134]. власне такі емоційно забарвлені події можуть стати основою формування сімейного міфу. Відповідно, така міфоутворююча подія переміститься в довготривалу пам’ять та буде відтворюватися для нащадків. При цьому варто зазначити, що важливу роль при

запам’ятовуванні має періодичність відтворення інформації. Наприклад, якщо певні спогади періодично відтворюються в сімейному колі, це сприятиме їх запам’ятовуванню та перенесенню до скарбнички родинних спогадів.

При формуванні спогадів найбільшого значення має відтворення тієї інформації, що запам’яталася. Відтворення має три форми: впізнавання, пригадування та спогади, як особлива форма пригадування. Спогади – це локалізоване в часі та просторі відтворення образів минулого. У спогадах людина відтворює етапи свого життя, співвідносячи його з суспільними подіями, важливими для себе датами. Тобто життєвий шлях конкретної особистості відтворюється в контексті історичних умов певного періоду, в яких вона так чи інакше перебуває. Це впливає на насиченість спогадів різноманітними емоціями, які збагачують і поглиблюють зміст відтворення [20, 135].

За висновками М. Бакаєва та А. Пугач, на запам’ятовування впливають як зовнішні (погода, друзі), так і внутрішні (настрій, думки) фактори, які потім включаються до самих спогадів [1, 16]. Відповідно члени родини мають прямий вплив на формування спогадів як окремо взятого члена родини, такі і спогадів родини в цілому. Спільне обговорення, думки, умовиводи значимих членів родини впливають на те, як саме певна подія чи факт запам’ятаються. У той же час періодична актуалізація конкретних спогадів в родині сприятиме формуванню стійких нейронних зв’язків та, відповідно, кращому запам’ятовуванню обраної родиною інформації.

Важливою частиною механізмів функціонування пам’яті є процес забування. Якщо раніше забування вважали певним збоєм в роботі пам’яті, функції якої накопичувати та зберігати інформацію, то на сьогодні науковці краще дослідили цей процес. Так, на думку Шини Джосселін, забування допомагає людині приймати рішення. Адже протягом життя у пам’яті людини накопичується величезний масив інформації, причому багато безсенсовної, і без процесу забування ця інформація буде періодично відтворюватися та суттєво заважати.

Рональд Девіс так само вважає, що протягом дня людина накопичує величезну кількість інформації, а забування – це базовий процес мозку, покликаний зменшити навантаження на нього. Саме тому мозок налаштований таким чином, щоб поступово стирати непотрібну інформацію.

Владислав Котигорошко пропонує наступні причини забування. Неврологічні фактори, згасання, мотивоване забування, конфлікт спогадів. Неврологічні фактори пов’язані з пошкодження мозку, неврологічними розладами та хворобами, що погіршують пам’ять.

Згасання пов’язане з тим, що досить довгий час не відбувається актуалізації отриманої інформації, слабнуть нейронні зв’язки, інформація стирається з пам’яті [14]. Цей механізм забування активно використовується щодо сімейної пам’яті. Так, події, які не отримали достатнього емоційного забарвлення, не здатні стати легендою або міфом, не являються такими, що підживлюють міф, просто не актуалізуються та з часом уявлення про них зникає.

Мотивоване забування пов’язане зі свідомим чи несвідомим придушуванням або забуванням певних спогадів задля того, щоб уникнути дискомфорту, страждань, які вони викликають. Також цей механізм задіюється, коли спогади суперечать уявленню людини про себе саму. Мотивоване забування є одним із захисних механізмів [14]. Цей механізм забування найбільш активно використовується при формуванні родинних спогадів, залишаючи в пам’яті лише ті, що вписуються в парадигму сімейного міфу.

Конфлікт спогадів виникає в ситуації, коли нова інформація конкурує зі старою або відбуваються порушення у відтворенні пам’яті. Конфлікт спогадів має два типи протистояння: ретроактивне, коли нова інформація заважає пригадуванню старих спогадів; проактивне, коли старі спогади заважають кодуванню або пошуку нової інформації [14]. Цей механізм активно працює при необхідності захистити сімейні міфи, не дозволяючи потрапити до сімейної пам’яті інформації, яка б могла цей міф піддати сумніву чи зруйнувати.

Таким чином, проаналізувавши особливості функціонування пам’яті та утворення спогадів, можна виокремити такі основні механізми формування родинних спогадів. Когнітивні механізми включають в себе: вибірковість пам’яті (люди запам’ятовують події, що мають найбільшу емоційну значущість або відповідають сімейним цінностям); реконструкція пам’яті (спогади можуть змінюватися з часом, інтегруючись із новими знаннями чи впливами); наративна організація (сімейні історії часто структуруються у вигляді послідовних розповідей, що робить їх легкими для запам’ятовування та передачі).

Емоційні механізми передбачають: емоційне забарвлення (яскраві або травматичні події краще запам’ятовуються та впливають на загальне уявлення про сімейну історію); колективне переживання (події, які переживаються разом, наприклад, свята, сімейні традиції, зміцнюють спогади); мнемонічний ефект емоцій (позитивні спогади частіше повторюються та підтримуються, а негативні можуть бути витіснені або трансформовані).

Соціальні механізми представляють: усна передача історій (розповіді про родинне минуле закріплюються через бесіди, згадки під час сімейних зібрань); колективне конструювання спогадів (члени родини спільно формують уявлення про події, погоджуючи версію їхнього трактування); роль сімейних авторитетів (спогади, що передаються старшими членами сім’ї, зазвичай сприймаються як більш достовірні).

Культурні та символічні механізми враховують: сімейні ритуали та традиції; фотографії, листи, документи, нагороди, медалі; сімейні міфи та легенди.

Власне формування родинних спогадів відбувається під впливом когнітивних процесів, емоційного забарвлення, соціальної взаємодії та культурних традицій. Ці механізми не тільки допомагають зберігати пам’ять про минуле, а й визначають сімейну ідентичність та психологічний клімат у родині.

2.2 Сімейна наративна традиція: вербальні та невербальні аспекти

Родинні спогади формуються під впливом багатьох факторів, їхнє творення відбувається за допомогою одночасно кількох механізмів. Так, соціальні, культурні та символічні механізми формування спогадів задіяні сімейною наративною традицією. Сімейна наративна традиція – це сукупність способів передавання родинних історій, цінностей, досвіду та емоційних переживань від покоління до покоління. Вона може бути виражена як у вербальній, так і в невербальній формі, що впливає на сприйняття сімейної історії та формування родинної ідентичності.

Хоча ми традиційно звикли вважати, що наратив – це суто розповідь, оповідання, проте він не обмежується лише текстом. Так, на думку З. Б. Шелковнікової, наратив організовує людський досвід у складений зі знаків текст – усний, письмовий чи утворений іншими знаками, наприклад, зображеннями [43]. Головна функція наративу – репрезентувати одну чи кілька подій. Відповідно така репрезентація парально (або ж ні) з текстовою частиною супроводжується невербальною комунікацією.

У випадку сімейної наративної традиції можемо говорити про те, що історії, цінності й досвід можуть передаватися не тільки словами, а й за допомогою інших форм комунікації. Такою формою комунікації можуть виступати жести та ритуали. Наприклад, особливий спосіб привітання між членами сім’ї або спільні традиції, які символізують певні події чи емоції. Сімейними ритуалами можуть бути спільні свята, сімейні вечері, поїздки. Наприклад, спільна вечеря щонеділі у великому родинному колі. Або святкування Різдва всією родиною у старших членів родини (бабусі, дідуся). Дотримання таких ритуалів забезпечує сталість сімейної ідентичності.

Ще одним аспектом невербальної сімейної традиції є сімейні предмети, які мають історичне значення для родини та передаються нащадкам. У якості

таких речей можуть виступати старовинні прикраси, годинники, книги та навіть меблі. Іноді саме такі предмети можуть бути частиною сімейного міфу та зберігати історію про члена родини, якому власне і вдалося заволодіти цією сімейною реліквією першопочатково.

Підсвідомо передаються невербальні жести та поведінкові моделі, які являють собою спосіб, завдяки якому старші члени родини демонструють певні звички, традиції чи ставлення до життя. Це може бути щорічне приготування традиційної страви, наприклад, в українській традиції такими стравами є кутя, холодець тощо. До такої невербальної групи належить також догляд за могилами предків, що демонструє повагу до старших родичів та підкреслює тяглість родоводу. Сюди відносяться також певні звички у вихованні дітей, на кшталт, читання казки на ніч.

До невербальної сімейної традиції належать також сімейні місця пам’яті, які бережуть традицію відвідування місць, пов’язаних з історією роду. Таким місцем може бути дім предків або місце, де відбулася важлива подія. До цієї ж групи можна віднести родинний сад чи подвір’я, де традиційно збирається вся сім’я.

Відображенням сімейної традиції є також різноманітні візуальні символи. До таких можна віднести фамільні герби, узори вишивки на рушниках чи одязі, а також фотографії, що передаються у спадок. Хотілося б зазначити, що фотографії у сімейній традиції посідають особливе місце. Часто вони стають сімейними реліквіями, передаючись у спадок в якості важливих для родини предметів. Особливістю фотографій є те, що вони не просто відтворюють спогади, вони можуть безпосередньо передавати сімейні обряди та традиції, візуальні образи яких закріплені на папері. Часто вони відображають важливі для родини моменти, як-то святкування Різдва, днів народжень та інші важливі дати для родини. У радянські час також була поширена фотографія з поховальних обрядів. Значення та цінність фотографій зростає під час загрози

втрати зв’язку зі своєю родиною (членів родини, вимушеного переїзду, що супроводжується залишенням власного будинку). Так, в ході історичних досліджень в рамках різноманітних проєктів нами було проведено ряд інтерв’ю з вимушено переміщеними особами як всередині країни, так і з тими, кому довелося виїхати за кордон. У ході своїх життєвих розповідей люди розповідають, що найбільше жалкують за тими фото, які залишилися на місці колишнього проживання. Зустрічаються також історії, коли переміщені просили місцевих жителів зібрати та передати їм сімейні фото, не вважаючи на складність та вартість такої доставки. Ці наративи свідчать про важливу роль фотографій у формуванні та збереженні сімейних традицій.

Слід зазначити, що невербальні аспекти сімейної наративної традиції практично завжди поєднують із вербальними, та переважно не мають сенсу без такого поєднання. Наприклад, розгляд сімейних фотографій без коментарів старших родичів дає невелику частину інформації, часто ми не знаємо ні імен, ні родинних зв’язків людей, що зображені на світлинах. Натомість коментарі значно збагачують знання про родину, надають їм емоційне забарвлення. Таким чином, вербальне передавання історій є основним механізмом збереження родинної пам’яті та конструювання сімейної ідентичності.

Вербальний аспект сімейної наративної традиції досліджує наративна психологія. Наративна психологія вивчає, як люди розповідають історії про своє життя, і як ці історії впливають на їхні переконання, цінності та життєвий шлях. Вона базується на ідеї, що реальність не є фіксованою, а створюється через наші взаємодії з іншими. Утворені таким чином переконання та цінності мають свій вплив на формування родинних спогадів. Відповідно застосування наративного підходу дає можливість поглибленого усвідомлення сімейної міфології.

За висловом М. Епштейна, «якщо немає розповіді, то немає і самої історії» [19, 22]. Адже перші представники наративної психології дотримувалися думки, що весь свій життєвий досвід людина передає через

наратив. Тобто, якщо події не вербалізовані, то вони не існують. І дійсно, ми можемо бачити, що деякі люди навіть незначні поді у своїй розповіді можуть представити як грандіозні, а інші – навпаки, будучи дотичними до справді важливих подій, можуть обійтися у розповіді кількома сухими реченнями. Наповненість та динаміка історій визначаються внутрішнім світом людини, її характером та взаємодією з оточенням. Здатність уявити та повірити в подію, а потім описати її, дозволяє людині створювати яскраві моменти у житті, навіть якщо вони не були такими об'єктивно. Через розповіді кожна людина може розширити та збагатити своє життя, наповнити його сенсом та рухом.

У наративній психології поняття наратив позначають як сюжетне оповідання, розповідь про себе, яку людина конструює під впливом взаємодії зі своїм оточенням [36, 21].

Кожна історія має основу (фабулу) та спосіб її розповіді (сюжет). Фабульно-сюжетна структура наративу сприяє рефлексивному переосмисленню досвіду та активізує процеси життєздійснення. Він допомагає нам переосмислити досвід і змінити уявлення про себе та світ. Наратив – це завжди інтерпретація автора, тому він часто може доповнюватися певними вигадками, фантазіями, припущеннями. Ці вкраплення надають нового сенсу історії, дозволяють людині зробити своє життя більш яскравим та динамічним [19, 23].

Вибудовуючи розповідь про себе та своє життя, людина керується певними правилами. Так, німецький дослідник Ф. Шюце виокремив основні правила розповіді: цілісність та завершеність; згущення; деталізація. Цілісність та завершеність виявляються у прагненні людини поєднати різні події, особи, об'єкти у єдине ціле та логічно завершити свою розповідь. Згущення проявляється у зосередженні уваги людини на найбільш важливіших фактах. Поява ж нових постатей у розповіді, нових подій потребує від людини певної деталізації свого оповідання.

У той же час подання оповідачем інформації може відрізнятися певною структурою та емоційним забарвлення, виходячи з чого дослідники розрізняють такі форми оповідання: «комедія» (перемога життя над смертю); «романс» (ідеалізація минулого та традицій); «трагедія» (показує поразку героя та його вигнання із соціуму); «іронія» (підводять під сумнів попередні наративні структури, якщо вони не справляються із побудовою життєвих смислів) [13, 165].

У межах наративного підходу особистість розглядається як ключова постать власного життєвого простору, який формується через інтерпретації та надання сенсів. Людина переосмислює та перебудовує розповіді про своє життя й стосунки у взаємодії з іншими, беручи за них відповідальність. Наратор передає свою історію у процесі міжособистісної комунікації з читачами чи слухачами, які також впливають на розвиток сюжету. Завдяки цьому автор здобуває здатність об'єктивно оцінювати власний текст, рефлексувати, аналізувати та бачити різні перспективи його трансформації. Таким чином, життєві історії не є виключно результатом індивідуального досвіду, а формуються у співавторстві через соціальні взаємодії.

Як зазначає Т. Сарбін, особистісний розвиток збагачується через переосмислення та перебудову власних життєвих розповідей. Люди використовують здобуті в процесі культурного засвоєння навички оповідання, щоб передавати свій досвід іншим. Водночас вони сприймають історії оточуючих, що сприяє формуванню уявлення про себе, розвитку здатності розуміти інших і налагоджувати ефективну взаємодію з ними [19, 24].

Важливо не лише вивчати, як люди створюють свою реальність, але й як вони долають труднощі та конфлікти, а також як вони формують свої мрії та надії. Історії оповідачів показують, як людина мислить, діє, спілкується та дивиться на життя. Те, як людям властиво впоратися з проблемами в їхніх історіях, показує, як вони можуть боротися з ними в реальному житті. Іноді,

слухаючи історії інших, людина відчуває страх і невпевненість у власних силах. Тож, особисті історії мають вплив і на слухача.

Сучасні дослідження вивчають різні схеми аналізу та інтерпретації наративів за певними тематичними блоками. Проте основним елементом розповіді є лейтмотив або «базова наративна тема» – це головна сюжетна лінія оповіді, на якій зосереджує увагу автор. В одному наративі може бути декілька лейтмотивів (в описі певних людей або подій, життєвих періодів, місць перебування тощо) [19, 26].

Поки людина перебуває у своєму звичайному повсякденні, розміреному графіку життя, живе, працює, зустрічається з друзями тощо, вона творить свій наратив, у якому події змінюють одна одну. Проте іноді цей розмірений спосіб життя переривають неочікувані події. І коли людина опиняється в кризових ситуаціях, їй потрібно пристосуватися до нових обставин, віднайти причини того, що відбувається, зрозуміти власну поведінку. У такому випадку старі конструкти спогадів заміщуються новими або ж новими доповнюються новими деталями, завдяки яким людина вчиться мислити інакше та пристосовуватися до нових реалій життя. У таких ситуаціях з’являються нові способи конструювання життя та нові наративи, які згодом можуть стати буденними [19, 27]. Таким чином відбувається трансформація особистого, а відповідно, і сімейного наративу під впливом зовнішніх подій.

На думку М. Уайта, люди усвідомлюють своє життя за допомогою історій. Кожна людина вербалізує свій світ, який постійно трансформується, в тому числі і під впливом власної мови. Наратив окремої особистості перебуває під впливом загального наративу, який властивий конкретній культурі. Переповідання історії надає людині можливість упорядкувати свій життєвий досвід, вплести його в канву суспільних подій, перетворити окремі події на цілісний сюжет. Через аналіз наративу науковець має можливість вивчати способи самопрезентації, форми самоідентифікації та особливості побудови

життєвого світу особистості. Визначати специфіку індивідуального пояснення причин подій, життєвих виборів людини тощо [13, 164].

Отже, окрема людина перебуває під впливом загального наративу. Проте у проміжку від особистого до загального наративу, на людину значний вплив має саме сімейний наратив (Див. рис. 2.2). До цього впливу може додаватися наратив професійного середовища, кола друзів та знайомих тощо.

Рис. 2.2. Вплив наративів на особистість.

Науковець О. Д. Кресан визначає сімейний наратив як сукупність досвіду всієї сім'ї, включаючи попередні покоління, сімейні історії, які впливають на її членів зараз, а також сімейні установки, міфи, казки, що є частиною мовної сімейної культури, тобто усвідомлюються, вербалізуються, переповідаються членами родини [7, 93].

За словами Е. Стоун, сімейні історії виконують три важливі функції: переконують членів сім'ї, що вони особливі; вчать їх методам опанування проблем та успіхів; допомагають людині пізнати власну ідентичність. Тобто в сімейному наративі передається набута протягом багатьох поколінь інформація, яка допомагає особистості будувати життя як у сім'ї, так і за її межами [19, 31].

Через сімейний наратив людина має можливість усвідомити, висловити, сформувати та структурувати сімейний досвід. Це як актуальний досвід родини, який відбувається саме в цей момент, так і трансгенераційні історії, що передаються усно, тобто досвід попередніх поколінь, з представниками яких людина навіть ніколи не зустрічалася. За словами О. Є. Сапогової, сімейний наратив складають «ритуальні послання, родинні історії, і заповітні слова, і повчальні оповідання, і прямі вказівки на належне й засуджуване в поведінці, а також традиційний, роками відібраний усередині поколінь сім'ї, вміст великої наративної культури (казки, бувальщини, приказки тощо)» [17, 94].

Сімейний наратив є також тим підґрунтям, на основ якого надалі буде вибудовуватися майбутня історія родини, формуватимуться її цінності, оповідання тощо. Живучи тут і зараз, людина осмислює та усвідомлює своє майбутнє, в тому числі і в рамках родини. Сім'я намагається вже сьогодні жити так, щоб про неї розповідали у майбутньому, творить ту сімейну історію, яку будуть згадувати нащадки. Так, за висловом Т. М. Титаренко, наративні способи представлення прийдешнього здійснюють репетицію майбутньої реальності [38, 14]. Погоджуємося з дослідницею, що ті установки, усвідомлення та цінності, які формуються в родині, стають дороговказом для особистості. Саме їх вона буде втілювати у власному майбутньому, усвідомлено чи підсвідомо. І «у нас немає іншого способу описання свого прийдешнього, ніж продовження історії, розпочатої сьогодні чи вчора» [37, 5].

Сімейний наратив є способом пережити та осмислити життєві події, оскільки він дозволяє родині разом пройти через складні ситуації. Це можуть бути спогади як про героїчні події, успіхи, так і про невдачі, розчарування, які довелося пережити попереднім поколінням. Або також історії про те, як родині вдалося пережити складні часи. До цього переліку можна додати сімейне обговорення певних епізодів родинної історії та виведення певних переконань

як результатів такого обговорення. Наприклад, «щоб щось отримати, треба важко працювати», «гроші з неба не падають», «жити потрібно дружно» тощо.

Дослідниця Є. А. Петрова стверджує, що сімейні історії, такі як фотографії, спогади та розповіді, сприяють формуванню поведінки оволодіння, тобто здатності долати труднощі. Ці історії показують нам, як предки членів родини справлялися з проблемами, і це дає сучасній сім'ї підтримку [17, 95].

Через сімейні наративи відбувається впорядкування подій родини в послідовність, що базується на сімейних міфах та історіях. Розповідаючи ці історії, члени родини переосмислюють цінності родини та відновлюють її історію. Сімейні наративи демонструють зв'язок між подіями, об'єднуючи їх та надаючи їм певне тлумачення. Це допомагає осмислити сімейне життя як єдину історію. Сімейні історії – це сукупність знань про членів сім'ї попередніх поколінь, їх життя та особистісні особливості, а також сімейні традиції, правила, ритуали, зафіксовані у сімейній пам'яті частково у вигляді міфологем, що передаються свідомо чи неусвідомлено з покоління у покоління як сімейний наратив [27, 133].

Сімейні наративи відображають, повідомляють історію родини, структурують сучасне життя членів цієї родини, а також дають установки на їхнє майбутнє. У повсякденному сімейному житті вербальні та невербальні наративи існують невід'ємно одне від одного. Адже демонстрація сімейних світлин неодмінно супроводжується розповідями проте, хто на них зображений та, можливо, історіями про цих персонажів. Так само відвідування місць пам'яті родиною неможливе без актуалізації події/подій, що тут відбувалися. Таким чином, вербальні та невербальні практики утворюють гармонійний ансамбль сімейного наративу (див. Таблицю 2.2).

Таблиця 2.2

Способи передачі сімейних наративних традицій

Вербальні практики	Невербальні практики
Родинні історії	Жести
Прямі вказівки на належне й засуджуване в поведінці	Ритуали (спільні свята, поїздки)
Ритуальні послання	Сімейні предмети (прикраси, годинники, меблі)
Заповітні слова	Невербальні жести
Повчальні оповідання	Поведінкові моделі (у вихованні дітей)
Казки	Сімейні місця пам’яті (дім, сад)
Бувальщини	Візуальні символи (герби, вишиванки)
Приказки	Сімейні фотографії
Прикмети	

Таким чином, сімейні наративи – це розповіді про життя родини, які передають вербально та невербально. Вони допомагають членам сім’ї усвідомити досвід життя в родині та надати подіям особистого значення. Сімейний наратив виступає подвійним механізмом: з одного боку, він сприяє когнітивній організації та артикуляції сімейного досвіду, з іншого – транслює соціокультурні цінності, історичну пам’ять та особистісні характеристики предків. Він є важливим ресурсом для переживання та осмислення життєвих подій, забезпечуючи психологічну стійкість та адаптивність.

Підводячи підсумки, зазначимо, що значну роль у формуванні та функціонуванні сімейної міфології відіграє пам’ять, продуктом якої є спогади. Спираючись на дослідження таких процесів пам’яті, як запам’ятовування, відтворення та забування, можемо виокремити наступні механізми формування родинних спогадів: когнітивні, емоційні, соціальні, культурні. Ці механізми допомагають зберігати пам’ять про минуле та визначають сімейну ідентичність та психологічний клімат у родині.

Значний вплив на формування спогадів родини має сімейна наративна традиція, яка передається як вербально, так і невербально. Невербальними аспектами сімейної традиції є жести та ритуали, сімейні предмети, поведінкові моделі, місця пам’яті та різноманітні візуальні символи, серед яких чільне місце посідають фотографії. Вербальні аспекти сімейної наративної традиції представлені родинними історіями, прямими вказівками на належне і засуджуване в поведінці, ритуалі послання, заповітні слова, повчальні оповідання, казки, бувальщини, приказки, прикмети.

Вербальні та невербальні аспекти сімейної наративної традиції зазвичай відтворюються паралель. Наприклад, перегляд сімейних фото супроводжується коментарями та історіями. Через сімейний наратив відбувається впорядкування подій родини в послідовність та осмислення сімейного життя як єдиної історії. Сімейний наратив також забезпечує психологічну стійкість та адаптативність членів родини.

РОЗДІЛ 3
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОЇ МІФОЛОГІЇ НА ФОРМУВАННЯ СПОГАДІВ

3.1. Організація і методи дослідження

Залежна змінна: тексти усноісторичних інтерв'ю, які досліджувалися на предмет впливу сімейної міфології на формування спогадів людини.

Незалежна змінна: запитання для інтерв'ю та умови участі в опитуванні.

План складається з таких етапів:

1. Формулювання теми, мети та гіпотези дослідження; створення вибірки.

2. Створення запитальника для проведення інтерв'ю, згоди на проведення інтерв'ю та використання інформації з науковою метою.

3. Проведення інтерв'ю.

4. Транскрибування інтерв'ю.

5. Обробка та аналіз результатів.

6. Написання звіту та висновків.

Короткий зміст. Було досліджено ряд усноісторичних інтерв'ю, зібраних в рамках таких проєктів, як «В тилу пекла: життя та трансформація Запоріжжя» в рамках гранту Канадського інституту українських студій (Едмонтон, Канада), «Representing People on the Move» («Представлення людей у русі») в рамках співробітництва з Даремським університетом (Дарем, Великобританія), проєкту «Мир та мобільності» програми Горизонт Європа під координування Білефельдського університету (Білефельд, Німеччина). Зібрані інтерв'ю були проаналізовані на предмет впливу сімейної міфології на формування спогадів.

Цільова аудиторія: особи віком від 18 до 70 років.

Вибірка: 126 осіб віком від 18 до 70 років.

Матеріал: запитальник для проведення інтерв'ю; обладнання: телефон з можливістю запису інтерв'ю на диктофон, комп'ютер для опрацювання зібраного матеріалу.

Хід дослідження. Під час дослідження людям пропонувалося записати інтерв'ю з розповіддю власної життєвої історії. Інтерв'ю проводилося за завчасно сформованим запитальником. Перший розділ запитальника містить питання щодо імені, віку та місця проживання особи. Тут варто зазначити, що респонденти мали можливість вказувати лише власне ім'я, не називаючи при цьому свого прізвища, а також могли не вказувати свою дату народження чи вік. Другий розділ запитальника має на меті налаштувати людину на розповідь в довільній формі про своє життя, починаючи з дитинства. Третій розділ стосується періоду початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну (лютий 2022 року). У цьому розділі пропонується прослідкувати як змінилися щоденні практики людей, як змінилося їхнє повсякдення, які стратегії виживання застосовувалися респондентами. Четвертий розділ покликаний відслідкувати як вдалося пристосуватися до нових умов життя після залишено власного дому. Інтерв'ю велися як з внутрішньо переміщеними особами, так і з тими, хто виїхав за кордон. П'ятий розділ стосується планів людини на майбутнє. Їм пропонується спрогнозувати власне майбутнє та майбутнє України.

Із запитальником можна ознайомитися у додатку А.

Результати, відповідно до мети дослідження, були згруповані за сімейними міфами. Для кожного сімейного міфу визначено особливості оповіді спогадів минулих подій.

У дослідженні взяло участь 126 респондентів. Серед них 82% жінок та 18% чоловіків. Вікову розбивку респондентів немає можливості скласти, оскільки за умовами інтерв'ю вони мали право не вказувати свій вік.

3.2. Інтерпретація результатів дослідження

Кожна подія, факт за своєю природою є нейтральною, лише людина надає їй певного сенсу та емоційного забарвлення. Аналізуючи усноісторичні інтерв'ю, нами було здійснено спробу проаналізувати вплив сімейної міфології на формування спогадів.

У розповідях респондентів ми визначили притаманні їм сімейні міфи та здійснили спробу проаналізувати їхній вплив на формування спогадів що спільної для всіх респондентів події – повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року. Спогади респондентів згруповано за сімейними міфами.

Олена, 37 років (м. Запоріжжя). В сім'ї Олени чітко простежується сформований міф «Ми – особливі», переважно особливість полягає в тому, що всі члени родини розумні і змогли чогось досягти завдяки своїм інтелектуальним здібностям. Ми можемо прослідкувати формування міфу в чотирьох покоління: прадід, прабабуся – дідусь, бабуся, син, донька та її чоловік – онук/правнук. В даному ранжування Олена – донька. Почнемо з першого покоління – прадід, прабабуся, які є дідусем та бабусею для оповідачки. Про них Олена відгукується: «Вони такі були при посадах», «Вони дуже хороші, інтелігентні люди, прекрасні. Вони мене, можна сказати, виростили».

Окрема увага в розповіді приділяється дідусеві: «Ну, дуже розумна людина, він кандидат наук. Він Свердловський закінчував, ну зараз він, мабуть, Єкатерінбурзький технічний університет». «Взагалі крутився, як міг, своєю головою, своїми мізками. Він заробив на квартиру. Вони купили в такому класному районі, прямо біля свого університету будинок». З розповіді Олени витікає, що дідусь є для неї значимою особою та прикладом у своєму життєбудуванні. в інтерв'ю Олена неодноразово наголошує на інтелектуальних здібностях діда, як ці здібності допомогли його сім'ї вижити в складні часи після розпаду Радянського Союзу.

Наступне покоління – дідусь та бабуся – батьки Олени. «Тато вчився в машинці, зараз технічний університет, політехніка, а мама, сама запоріжанка, з Запоріжжя, вона працювала там в бібліотеці. Так вони і познайомились. Це я такий, як тут скажуть, нудотік і книжкоїд, бо в мене виходу не було, в мене батьки в бібліотеці познайомились. А мама взагалі вчилася тут. Мама в мене філолог, російської літератури і російської мови». Про батьківську освіту Олена говорить із гордістю, підкреслюючи, що обидва вчилися в університеті. В цьому ж уривку інтерв'ю вона говорить і про себе, ніби виправдовуючись за свій розу та знання, підкреслюючи, що це в родині спадкове, а у неї вже «вибору не було».

Батькові Олена також виокремлює суттєву частину розповіді. Батьки познайомилися і жили в Запоріжжі. «А тут вони просто були у бабусі з дідусем в гостях в Дніпрорудному. І в газеті, місцевій, побачили, що на конкурсній основі одна місцева, там тоді був ще завод строітєльно-отдєлачних машин, було прєдпріятіє крупне. Главний конструктор требуєтся. Ну і там. А мама каже: "Ну давай, ти тут, каже, підходиш по всьому". Він каже: "Та я такий молодий". Йому тоді, мені було шість, а йому 28 років було. ... І він подав, і їх там було щось чи троє, чи п'ятеро, і він виграв цей конкурс. Отак от він в 28 років став другою людиною на заводі після директора. І йому дали квартиру». Знову ж таки, спогади Олени акцентують, що життєвий шлях батька залежав від його розумових здібностей.

Третє покоління – це Олена та її брат. Про брата Олена говорить: «Він в мене інженер теж за освітою. Я інженер і він», підкреслюючи, що всі в родині мають вищу освіту і, окрім того, технічну. Згадуючи про себе, Олена підкреслює: «Насправді, от я вчилась в одній з найкращих шкіл Казані, з найкращих». У спогадах про школу, внаслідок згущення розповіді, першочергове значення має рівень викладання в цій школі, натомість всі інші деталі опущені.

На питання про те, як респондентка розслабляється, знімає стрес, вона відповідає: «Я читаю книжки. І мені прямо погано, коли я стару дочитала, а нову ще не завантажила, не визначила з вибором, або там не купила …я читала завжди, якось там з дитинства, так з книжкою не розлучалася постійно». Тобто, навіть дозвілля Олени має бути корисним. Причому вона не змушує себе читати, а навпаки фізично почувається погано, якщо немає змоги читати. Це вже може свідчити про укорінення сімейного міфу «Ми – особливі» («Ми – розумні»).

Чоловік Олени має значно нижчий інтелектуальний рівень, проте, щоб не зруйнувати міф, жінка говорить, що чоловік має особливу фізичну форму («…він такий був закальонний, і він міг там до пізньої осені в літньому душі на вулиці купатися») та має особливі здібності при майструванні та ремонті.

Згадуючи про своє оточення респондентка також наголошує на розумових здібностях людини. Так, наприклад, вона відгукується про свою знайому: «І вона…, вона дуже розумна жінка, має дві освіти вищі. Працює теж в такій соціальній сфері».

Відповідно цей міф впливає і на дитину Олени. Так, згадуючи про періоди вимкнення електрики, жінка говорить: «Навіть вчилися, ну оцей онлайн зранку. Він, звісно, возмущався, що світла немає, ми вчимося». Тобто, для респондентки важливо, щоб і син отримав гарну освіту.

Таким чином, можемо бачити, що міф «Ми – особливі» («Ми – розумні») впливає на формування спогадів жінки, коли всі важливі моменти в житті родичів пов1язуються із їхніми розумовими здібностями. У спогадах про чоловіки, рідних та знайомих Олена виокремлює ті моменти, в чому вони є особливими. У такій же парадигмі виховується її син.

Оксана (м. Оріхів, Запорізька область). В родині Оксани домінує міф «Ми – герої», який заснований на історії життя її бабусі по маминій лінії. За спогадами Оксани, все життя бабусі було сповнене подій, які тій доводилося

героїчно долати. Бабуся, будучи ще дитиною, проживала з батьками на Сахаліні. Після приходу радянської влади та з початком політики розкуркулення, її родина була визнана куркулями та зазнала переслідувань. Коли розпочався голод, родина вирішила переїхати в Україну в Київську область: «Там розкуркулювання почалося, а вони були вважалися куркулями. Вони в їх забрали все, отдали їм декілька кобил тачанку оцю і каже: “Ми пішли! Ми пішли.”». В родині бабусі було чотирнадцять дітей, шестеро з яких померли дорогою. В дорозі також померла вагітна мати бабусі. «Вона сказала, шо: “Ми дойшли, батько дойшов і семеро дітей”, це дойшло до України до Київської області, оце ж до Білої Церкви. Потім тут на місті померло, іще діти померли і їх залишилося е… Дядь Пєтя, тьоть Ніна і бабушка. Їх троє залишилося з чєтирнадцаті дітей». В Україні також був Голодомор і родині довелося виживати: «Вони розповідали як вони ходили бурячки збирали морозні з поля тайком. Каже: “Ми вночі, ми бачили, ми вдень виходили, просто гуляли по полю, ми їх не мали право брати ці бурячки”, а потім каже: “Ноччю ми ставили, ми знали, де вони, і ходили откапували ці бурячки і приносили додому, їли”. Це так оце то, шо вона розповідає».

З початком Другої світової війни бабуся пішла на фронт: «Потім вона пішла на службу, почалася війна і вона пішла на фронт … в тил вєрнєя фронту, підвозила снаряди…». У 1944 році з бабусею трапилася така подія: «Вона, коли везла снаряди, каже: “Вийшла”, каже: “Наче хтось мені сказав, що подивися на, ну в тебе там скати, щось з шинами!”. Каже: “Я вихожу”, каже: “І в оцей цей час взривається машина”. І взривається машина повністю там всі її документи, все ну тобто нічого не залишається». Надалі Оксана подає історію бабусі, як та намагалася відновити свої документи. Про бабусю респондентка розповідає з невимовним захватом та повагою.

Бабуся також в житті самої Оксани відігравала важливу роль, займалася її вихованням, слідкувала за харчуванням (Оксана займалася спортом) та замість батьків підтримувала комунікацію з вчителями та дирекцією школи, в якій респондентка навчалася. Після чергової витівки Оксани в школі, коли дівчина побила хлопців, в домі Оксани пролунав телефонний дзвінок. Телефонували зі школи, запрошували батьків на розмову з директором. Оксана пригадує реакцію бабусі: «каже: "Слушай! Звонили, каже, уже приглашали батька, но я взяла трубочку, сходим разом". Ми пішли до директора і він же каже: "Вона дуже б'ється! Ну тобто надо її приструнить!". Вона [бабуся] каже: "Я все їй поясню, я поясню! Виходим така каже: "Лупи їх доця! Пока є сили!" [сміється]. Вот, ну, вона була такою… гарячою. Ми її любим, до сіх пор вона для нас це крошечка наша така, яка хвилювалася за нас бігала опікувалася». Звичайно, що в очах дитини-підлітка цей вчинок бабусі виглядав героїчним.

Оксана ще з дитинства намагалася бути під стать бабусі і по-своєму проявляла свій героїзм. Наприклад, у школі вона часто була бунтівницею: «Я сказала: "Я не буду ваші банти носить! Я не буду ваші фартухи носить! Хвате с того, шо я вашу ношу форму, оцю, яка вобще, ну, вона ужасна! Колготи і оця форма, воно мішає, воно ну це було, це неймовірно було жестоко!"…».

Для членів родини з героїчним міфом характерне коливання емоцій від крайнощів у крайнощі. Все позитивне було прекрасним, чудовим, всі проблеми були страшними. Так, у спогадах про батька Оксана зазначає: «У нас була проблема! Була проблема в сім'ї це – батько пив! Дуже сильно! І майже ми жили на зарплату мами, от. Хоча в батька були дуже великі перспективи, його запрошували і на роботу директором школи Мирнянської і Оріхівської, і покойний Балітко його завжди … тягнув його: "Давай Вітя там!", не-а Віті не надо було ніколи нічого». За цим спогадом можемо бачити, що пив батько дуже, перспективи у нього були великі, але батькові ніколи нічого не було потрібно.

Судячи зі спогадів респондентки, батьки вже також жили у цьому міфі і для них були характерні крайнощі емоцій. Наприклад, після чергової витівки Оксани, коли вона разом з подругою засипали дріжджі у вуличний туалет на подвір'ї директора школи, відбувся величезний скандал, батько кинув свій партквиток. Після цього в родині почалися різноманітні неприємності і Оксана приводить розмову батьків: «І це перший раз, що батько сказав: "Щоб у моєї сім'ї не було там проблєм…" … то з мамою вони балакали: "То напевно мені прийдеться повіситься"».

Описуючи старше своє життя, Оксана також схильна до крайнощів: «Дев'яносто п'ятий дев'яносто шостий пережили голод! Займалися, їздили на поля скуповували кавуни і продавали їх. І в один із цих ходок ми залишились на полі і мене просквозило так, що у мене почався [превліт]. Дитині було два рочки, вот. І напевно тоді я почала розуміти потрошечки, що ми не потрібні нікому!». По-перше, слід зазначити, що в розповіді йдеться про 1995/1996 рік і в цей період в Запорізькій області не було голоду, хоч період для всієї країни, дійсно, був тяжкий. По-друге, формулювання «ми не потрібні нікому» також відображає катастрофізацію мислення жінки.

Гіперболізацію емоцій також можемо прослідкувати в наступному уривку інтерв'ю: «Да я була в партії Літвина! Но це для мене було, знаєте, не зрозуміло щось! Я ще не розуміла, навіщо воно мені потрібно! Що він хоче. Як воно відбувається. Я ще нічого не розуміла! В десятому році, коли оця була карусель, так сказать з [откріпними] от… Ми приїхали і, кажу, мені настільки я грязна! Я не розумію, чому я така грязна! І ці кошти уже, вони такі якісь були липкі і грязні!».

Прикладами позитивних емоцій є уривки з інтерв'ю про місце проживання: «В центрі міста ми жили. Марії Сокіл шість – це самий центр, самий центр міста, вот»; про інших людей: «Юрій Анатолієвич. Це просто неймовірна людина! Біля нього стояти аж це комок енергії!». Або щодо

впевненості у перемозі на посаду голови міста: «Мій рейтинг складав, коли я йшла на вибори, сто відсотково, що я мала пройти на голову!» та про свою роботу: «З шістнадцятого по дев'ятнадцятий рік я була директором комунального підприємства. За ці роки було куплено дві машини. І ніхто не вірив, що в Україні може буть прибильне, прибуткове підприємство, комунальне. Ніхто не вірив в це!», а їй вдалося це зробити.

Таким чином, у членів родини з домінуючим героїчним міфом обов'язково є історія про члена родини з героїчним минулим. Ми бачимо, що всі спогади формуються навколо героїчних подій. У свою чергу події в житті родини практично завжди героїчні, а за ті, що такими не є, оповідачка наче вибачається. Життєві ж події у спогадах мають крайню емоційну оцінку, як з позитивним посилом, так і з негативним. Такими ж постають люди у спогадах респондентки: або дуже гарні, або надто погані.

Ольга, 45 років (м. Запоріжжя). Для Ольги характерний міф «Ми – рятівники». Життя Ольги зосереджено навколо допомоги тим, хто потребує. У це коло входять як люди, так і тварини. Так, будуючи собі будинок на придбаній ділянці респондентка мала такі плани: «Вирішили, що треба щось своє тут купляти в Кам'янському Василівського району. Знайшли будинок і купили його в 2002 році. Ми думали навесні туди вже переїхати Якби там десь в квітні потепліє там і там дуже багато землі. … Я думала, що в мене там будуть вольєри стоять для собак для бездомних всяких там, для котів. Ну, коротше, я собі вже стільки всього напланувала».

І собаки у неї з'явилися внаслідок її бажання піклуватися про них: «В мене тут великі собаки. Я одну з кладбища приволокла, другу мені під забор підкинули». З початком повномасштабного вторгнення, коли неможливо було купити корм для собак, Ольга переймалася їхнім харчуванням як могла: «Боже, думаю, навіть не було каші нормально оцієї. Що для собак ця перловка? Мої собаки, хоч і дворові, вони ту перловку їсти не хочуть. В них животи болять,

вони привикли, що їх нормально годують. Вони по-людськи живуть, коротше говоря. І що я в блендері, в кофємолкє молола ту перловку».

З початком повномасштабного вторгнення в Запоріжжі з'явилася велика кількість тварин, залишених своїми власниками, які перебували в Запоріжжі як в транзитному пункті. І якщо надалі в своїй подорожі не могли брати своїх домашніх улюбленців із собою, то залишали їх тут, часто просто кидали в місці тимчасового проживання. Біля одного з таких місць (дитячий садок) мешкає Ольга. Велика частина її інтерв'ю присвячена історії з цими покинутими котами: «Недалеко від нас там дитячий садочок. Вони [переселенці] ж туди якби приїхали, пару днів транзитом і поїхали. Приїхали всі з переносками з котами. Всі … їдуть за границю, покидали тих псів, котів. А в мене забор … і, блін, ті коти лізуть. Ну, що моя дитина ще зібрала чи шість чи сім тих котів…

Я розуміла, що … російські війська вже тут недалеко від Запоріжжя». Ольга мала доньку і, боячись за її долю, вирішила вивезти дитину з міста. Із собою вирішила брати і всіх котів. «І я пам'ятаю, що не було переносок тих котячих. А в мене в тих котів – пушистий батальйон, це капець. І кормів не було, бо все порозгрібали. … Я знайшла в інтернеті, хто ще ті переноски шиє, слухайте шили переноски. … накупила тих переносок, короче, всім котам. В общем, в мене було речей у всіх рюкзак, я, Олег і Катя. Поїхали до родичів, щоб Катьку вивезти. … Ми поїхали … рюкзак, така здоровенна сумка, там наполнитель кошачий, лотки кошачі, вода для них і в кожного в руці по три переноски. І ще такса наша. Ви собі уявляєте?!».

Причому повертаючись назад Ольга не залишила котів в селі на Хмельниччині, вона повезла їх назад до Запоріжжя: «Кому я їх там лишу?! Здрастє, їх тут кинула, щоб я їх кинула. В мене все моє, вожу з собою. Самі цінні – діти, коти, пси, деякі документи».

Турбувалася Ольга і про людей: «Там сусіди в мене лишалися, дуже гарні. Туди приїздили там на вихідні, в той будинок в Кам'янському, ну дуже гарні

стосунки з сусідами в нас. Я допомагала, через дорогу від мене там жила сім’я, мама багатодітна. І в батька в нього гангрена почалася, йому ампутували ноги і він в такому стані, в такому жахливому, зустрів ту війну, вот. Я розуміла, що вони звідти не виберуться. Я домовлялася з волонтерами, щоб їх звідти повивозили. Їх вивезли. Я їм тут знайшла ще дім».

Продовжила Ольга піклуватися про тих сусідів, що залишилися у Кам’янському: «Ми тоже з деякими спілкувалися, але почалася війна і Кам'янське вже дуже там обстрілювали. Дуже багато людей залишилося там взагалі без їжі, без нічого. Я тут знаходила різні способи, щоб передавати їм туди їжу. Дівчата звідти на бусіку її туди відвозили».

Робота Ольгі також відповідала її міфу, вона працювала в наркодиспансері, вела наркозалежних. «і всі кажуть, Боже, як можна з ними працювати?! Ну, тобто з такими людьми. Це нормально, я можу з ними працювати, я можу з ними спілкуватися. Я завжди намагаюся їм допомогти, вони мені телефонують і вдень, і вночі…». Багато з цих клієнтів виявлялися хворими на ВІЛ, Ольга допомагала у їхньому лікуванні, підтримувала наркозалежних у бажанні покинути, особливо під час війни: «І коли війна почалася, вони мені, там був зв’язок, телефонували. Питали, як можна чи отримати [препарат], потому що це залежність і для них це взагалі першочергова потреба. Як вони можуть отримати препарати і так далі. Хтось виїжджав, я тут допомагала їм, консультувала. Допомагала приїхати, стати на облік, щоб вони отримували, щоб вони знову не почали ін’єкційно споживати, бо це ризик захворювання на ВІЛ і гепатит. І так далі. Приїздили дуже багато моїх клієнтів, яких я виявила, приїхали сюди в місто».

Допомагала Ольга і військовим: «З пані Сюзанною ми домовились. Я їй зателефонувала, кажу, є така можливість допомогти. Вже хтось мені допомагав готувати хлопцям. І Женя в мене був, якийсь волонтер, він якийсь підприємець. Він мене возив на тій машині, а Сюзанна, каже: “Добре, ми щось придумаємо.

Коротше, будеш в Белугі забирати оту всю їжу і розвозити”. … Хтось мені дав тарілок оцих пластикових, назбирав і ми на отій машині, знаєте, за Кічкас туди, не буду казати, куди поїхали. Там одні були хлопці приїхали, а з другої сторони – другі. І на заправці машина відкривається, а там відра, розгрузка така, капець. Ну, зато я зараз так дивлюся, Боже, думаю, це ж капець, хлопці всі там служили. Ми до сих пір там спілкуємось, списуємось. Хтось вже одружився, все одно, своє життя, воно таке».

Отже, що все інтерв’ю Ольги побудоване на спогадах її допомоги оточуючим: сусідам, військовим; на спогадах про рятування котів та собак. Тобто, її сімейний міф впливає на сприйняття нею подій та оточуючих і, відповідно, формує основу, на яку нанизуються спогади.

Євгенія, 36 років (м. Пологи Запорізької області). В родині Євгенії переважає міф «Ми – жертви». Починаючи із самого дитинства, Євгенії було дуже складно, чимало подій в її житті складалися так, що могли або дійсно їй зашкодили, її планам. Так, ще на початку інтерв’ю на питання, чи мала вона можливість їздити до дідуся та бабусі, респондентка відповідає: «було навіть гірше, ми жили разом». Свою маму Євгенія звинувачує в тому, що вона приділяла їй недостатньо часу через роботу: «Маму взагалі мало пам’ятаю, тому що вона, повторюсь же, працювала вихователем в дитячому садочку. І це так: мама дома – повинна буть тиша».

Велику частину інтерв’ю Євгенія приділяє своїм шкільним рокам та проблемам-невдачам, які її спіткали. «… в школі, я ніде не була. Нікуди не їздила, хоча клас їздив, але я ні». причому у всіх її невдачах завжди винні зовнішні сили. Так, наприклад, дівчина розповідає про пригоду в десятому класі: «Ну, старша взагалі там був такий момент у десятому класі, коли я запізнилася на урок і мені зробили зауваження. А це була пара інформатики, тобто перший урок і потім перерва ж і другий. І запізнилася на урок, … постукала, …, вибачилася. Ну, мабуть вчителька була не в настрої, не знаю.

Вона сказала, ну так, дивлячись на мене особисто, ну я сприйняла як особисто мені вона це сказала: “Ти взагалі півроку прогуляла, а тепер ще запізнюєшся”. Я на неї подивилась і мовчки повернулась, поряд була класна кімната, я зайшла там, забрала свої речі і пішла взагалі додому. І в мене перший семестр була десятка з інформатики, а другий семестр в мене стало сім. Потім, коли я підійшла, спитала “чому сім?”, а мене спитали “тобі мало? Ну добре”, і виправили в табелі на вісім. І в мене середня вийшла дев’ять. І це була моя четверта четвірка, через яку я не отримала [срібну медаль]».

Про позашкільну освіту Євгенія також згадує лише невдачі: «В школі ходила на танцювальний, не витримала, бо мені дуже боліли ножки (сміх). Дуже мені хотілося в музикальну школу, але мені не було можливості вже, коли був музикальний інструмент, було вже трошки пізно. Я закінчила рік, я за рік пройшла два класи. Потім ще була легка атлетика і вокальний. Але я не могла, скажем так, ну не вистачало мені, мабуть сил, щоб всюди встигать, ну, на достатньому рівні. Тобто, якщо я ішла на гуртки, у мене тоді падало навчання, я не встигала виконувать достатньо домашню там роботу, все вчить. Вот так, і я так трошки і там, і там, і… я себе, скажем так, ніде не знайшла. Може надо було ще б там батьків, десь там би трошки змусили».

Вступ до університету також відбувався проблемно: «При тому, що я ще весною дві тисячі шостого року, я приїжджала, приймала участь в олімпіадах в ЗНУ. Після участі в першій олімпіаді мені сказали: “Молодець, ти на контракті, ми тебе вітаєм, всьо, ти студентка”, кажу: “Та ну, я ще поїздю, я ще попробую, ну-й контракт, а вдруг бюджет”. І у мене кожен раз було менше-менше кількість балів».

Вступ до магістратури супроводжувався подібною історією. Напередодні вступу Євгенія отримала минулорічні завдання з управління та німецької мови, опрацьовувала їх вдома. Настав день вступних екзаменів: «І я їду на вступні, щоб ви розуміли, з ручкою просто, ну, ручка і олівець. Яке ж моє було

здивування, коли я приїхала, і це виявилися ті завдання, які [опрацьовувала вдома]. Тобто в мене вдома залишилися абсолютно всі відповіді на все. І дома залишився словник з німецької … Я зараз згадую себе, мені б хотілося, я не знаю, що з собою зробить. Ну, вже як було так і було. Я сіла на першу парту, думаю: "все". Ну, я розумію, я повертаюся, я дивлюся, що всі-всі з чимось, а я взагалі ні з чим. Виходе викладач, каже: "Я зараз". Тобто, ну, можливість є». Євгенія згадує, що їй вдалося скласти іспити до магістратури завдяки своїй зоровій пам'яті. Тобто, навіть цей успіх за таких несприятливих для неї умов дівчина не записує у свої досягнення, інтелектуальні здібності, а приписує лише зоровій пам'яті.

Приблизно в цей час дівчина отримала цікаву пропозицію щодо працевлаштування, проте обставини і цього разу склалися не на користь: «Відкривалась кафедра прикладної психології і викладач, яка у мене була одною з психологій, пропонує: "Залишайся, ти вчися в магістратурі, ти в нас працюєш лаборантом, потім ти йдеш в аспірантуру, залишаєшся асистентом, все клас". Ах…! Але мамі телефонують, першого чи якого вересня, з нашого відділу освіти і кажуть: "Добрий день, а де Євгенія Романівна? Вона відучилася п'ять років, будь ласка, вона повинна відпрацювать три, або поверніть гроші". Ах… Всьо. П'ятого серпня я повернулася одинадцятого року, ну, додому, і я магістратуру закінчила вже заочно».

Написання кваліфікаційної роботи магістра також не відбулося без пригод. Євгенія гарно вчилася, вчасно надсилала частини роботи науковому керівникові: «Приїжджаєм. Сесія. Показую. Все клас, добре. Продовжуєм далі, і тут, у мене остається такий момент. У мене там злітає налаштування в ноутбуці. Мені переналаштовують. Ах…, і видаляють не діск С, як це потрібно для програмного забезпечення, а діск D. Ну, тобто з усіх, що в мене було, шо мене рятує, це те, що я надсилала викладачу матеріал на електронну пошту. Я це все копіюю, собі забираю і потім, якось так цікаво, коли я відправляю нібито другу

частину, я відправляю йому теж першу. Телефоную. Він мені каже: “Женя, все клас, ти молодець, продовжуй”. Я така задоволена, думаю: “Супер”. Ну, я повірила Юрію Олександровичу, шо в мене все вийде, а потім, отут був момент, коли в мене злітає, я намагаюся, да, з інтернета взяти другу частину, а дивлюся, обидві перші. Думаю: “Цікаво, і що ж це викладач, відкрив, значить, подивився, і одна перша і друга перша, а я: “все клас”. Звоню Юрію Олександровичу і кажу: “А це ж як?”. А він мені каже: “Ну, от так, ти можеш собі уявить, що людина просто з’їде з розуму, якщо це буде все читать” (сміх)».

Вся життєва розповідь Євгенії побудована на тих, складнощах, що їй постійно доводилося переживати. Її спогади ґрунтуються на проблемних моментах, які при цьому переважно детерміновані зовнішніми силами.

Катерина (с. Воскресенка Пологівського району Запорізької області). В родині Катерини переважає міф «Ті, хто вижили». В розповіді респондентки часто звучать слова «робота», «працювала», «працювали» (про чоловіка). «Роботою я жила, пені подобалось працювати. Роботі я віддавалась на всі сто».

Про початок повномасштабного вторгнення Катерина згадує: «Працювали. Купили дім. Працювали… Ми старалися в домі робить якийсь ремонт, щоб було все комфортно. Бо дівчатка там, і кімната туалетна, щоб було, де покупаться. І зробили пристроєчку до хати, і зробили з чоловіком кухню. Тобто, старалися-старалися… І от одного разу ми зранку дізналися, що в нашій країні війна…».

Село було окуповане, родина Катерина якийсь час жила в окупації, жінка згадує про цей час: «Взагалі, ситуація звичайно… їх повно, їх як мурашок повно. Порозселялися по всьому селу і кажуть: «У вас так харашо. У вас так класно!». Канєшно, ви в дома повселялися. Ми з чоловіком горбатились всю жизнь, ми не відпочивали. Одне, куди ми могли поїхать – у Бердянськ на п’ять днів, коли косовиця закінчилась у чоловіка і їм дали там тиждень відпочить, а потом друга косовиця. І ми на оті чотири-п’ять днів могли виїхать у Бердянськ. А то все, то ремонт, то гараж нада. То удобства в хаті нада. То дитині нада

комп’ютер, то дитині нада ремонт у кімнаті зробить, то ще щось. І от кажу “карячились із тобою, карячились”, кажу, сидимо колись. І даже відпочивать ми не то, шо за кордон не їздили, не літали, ми з тобой толком Україну не бачили. Коли ми з тобой були на Западній? Не були».

Таким чином, за сімейними установками потрібно було постійно працювати, відпочинок відкладався на потім. Життя Катерини важке та складне, тому не потрібно впадати в дитинство, краще зайнятися корисними справами. Також в установках «не можна жити тільки для себе», тому Катерина з чоловіком все життя жили заради дітей. Згодом захворіла її мати і життя родини зосередилося навколо її лікування. «Ми почали все купувати, починаючи від маленького шприца і закінчуючи хімією, яка коштувала 7000-8000 грн… Ну, які були кошти, десь я в організаціях отримувала… маму ми зареєстрували, поїхали мамі зробили пенсію, зробили картку…».

У Запоріжжі був також брат Катерини, але не розділив з нею турботи про маму, а навпаки відсторонився, що було трагедією для жінки, про що вона розповідає зі сльозами на очах. «Моя рідна людина, з якою ми тут в Запоріжжі залишилися. Ну, тобто, він – син, я – донька. Мало того, що він мене тут повинен підтримувать, а він мене бросив».

Таким чином, для респондентів із домінуванням сімейного міфу «Ми – особливі» характерне конструювання спогадів навколо специфічної риси родини, яка простежується протягом кількох поколінь. Наприклад, така риса, як «ми – розумні». Спогади про пращурів базуються навколо того, як і яку освіту вони отримали, а всі подальші події життя так чи інакше пов’язуються з високими інтелектуальними здібностями членів родини. Вже в третьому поколінні респондентка зазначає, що така розумна, оскільки у неї не було вибору, визнаючи детермінованість родинною історією. Спогади про людей зі свого життєвого простору також пов’язуються х їхніми інтелектуальними здібностями. Якщо хтось із членів родини не відповідає високим

інтелектуальним стандартам, то у спогадах про таку людину відшуковуються інші здібності, які дозволяють віднести її до особливих.

Для членів родини з міфом «Ми – герої» характерні яскраві емоційні спогади. Велика частина спогадів присвячена власне «герою», який започаткував цей міф. Спогади про себе вибудовуються у вервечку власних героїчних вчинків, відповідно, оточуючі поділяються на тих, хто підтримку, заважає чи страждає від цих вчинків. Люди, місця, події у спогадах таких респондентів охарактеризовані завжди полярно: чудова людина, жахливий вчинок тощо.

У спогадах респондентів з міфом «Ми – рятівники» переважають історії про порятунок, допомогу іншим людям, тваринам. Спогади про оточуючих поділяються на вдячних та невдячних людей. Також присутні спогади про події, коли доводилося жертвувати власними інтересами, комфортом заради інших.

Спогади респондентів з міфом «Ми – жертви» – це низка життєвих невдач, детермінованих переважно зовнішніми чинниками. У їхніх спогадах багато перешкод, людей, що чинили несправедливо щодо них.

Респонденти з міфом «Ті, хто вижили» у своєму сімейному наративі багато місця відводять спогадам про постійну роботу, як на професійній ниві, так і в повсякденному житті. Їхні спогади про важкі трудові будні і складнощі, які їм доводилося пережити. Натомість зовсім незначний відсоток радісних спогадів.

ВИСНОВКИ

Сімейна міфологія являє собою сукупність міфів, створених, накопичених та збережених родинною історією. У свою чергу, сімейний міф є своєрідною парадигмою життя кожної родини, формуючи спогади про минуле, впливаючи на сприйняття теперішнього та будучи фактором планування майбутнього кожного члена родини. Всупереч довготривалому сприйняттю в психологічній науці сімейного міфу як такого, що має деструктивну дію, дотримуємося думки, що міф, в першу чергу, покликаний зберегти гомеостаз родини, тому в основі має захисну (компенсаторну) функцію. Особливо важливою є такого інтегруюча функція сімейного міфу, що сприяє об1єднанню членів родини. Крім того, сімейні міфи виконують такі функції, як соціалізуюча, пояснювальна, ціннісна, цільова, ритуально-магічна, комунікативна, мобілізаційна та естетична.

Існування сімейної міфології побудоване на її взаємозв'язках з колективною та індивідуальною пам'яттю, адже вона сама по собі є особливим механізмом збереження та передачі знань. Колективна пам'ять відіграє фундаментальну роль у формуванні групової ідентичності, в тому числі такої групи, як родина. У свою чергу, індивідуальна пам'ять формується під впливом колективної. Проте пластичність колективної пам'яті також дає можливість індивідуальній пам'яті впливати на формування колективної. А сімейна міфологія виступає поєднувальним місточком між ними.

Найбільш опрацьованими в психологічній науці є міфи: «Ми- дружня родина», «Ми – герої», «Ми – рятівники», «Ми – особливі», крім яких існує також величезна кількість міфів. Міф «Ми – дружня родина» зазвичай форується у ситуації загрози існування родини, коли є необхідність родині триматися разом. Зі зміною ситуації цей міф має вже деструктивний вплив, сковуючи дії окремих членів родини, змушуючи їх жертвувати власними

інтересами. Цей міф може мати такі варіації, як «Наш дім – наша фортеця», «Один за всіх і всі за одного» та інші.

Героїчний міф зазвичай ґрунтується навколо історії членів родини, яким вдалося пережити складні події або здійснити героїчний вчинок. Від нащадків цей міф вимагає продовжувати здійснювати героїчні вчинки, долати перешкоди. Небезпека полягає в тому, що за відсутності умов для героїчного вчинку, члени родини можуть самі собі їх створювати. Героїчний міф може трансформуватися у міф «Ми- рятівники». Членам родини, де побутує такий міф, притаманно підтримувати оточуючих. Проте не завжди оточуючі потребують такої підтримки, допомоги.

Міф «Ми – особливі» підкреслює винятковість становища, вмінь членів родини. Небезпека в тому, що кожен член родини має підтримувати цю особливість, незалежно від свого внутрішнього бажання.

Останнім часом в родинах зустрічається міф «Ми – люди», в рамках якого особливої цінності набувають люди, що невпинно розвиваються, мають творче начало, тобто, все те, що в їхньому уявленні відрізняє їх від тваринного світу і дозволяє залишатися людьми.

Значну роль у формуванні та функціонуванні сімейної міфології відіграє пам’ять, продуктом якої є спогади. Спираючись на дослідження таких процесів пам’яті, як запам’ятовування, відтворення та забування, можемо виокремити наступні механізми формування родинних спогадів: когнітивні (вибірковість пам’яті, реконструкція пам’яті, наративна організація); емоційні (емоційне забарвлення, колективні переживання, мнемонічний ефект пам’яті); соціальні (усна передача історій, колективне конструювання спогадів, роль авторитетів); культурні (сімейні ритуали і традиції, фотографії, листи, документи, сімейні міфи та легенди). Ці механізми допомагають зберігати пам’ять про минуле та визначають сімейну ідентичність та психологічний клімат у родині.

Значний вплив на формування спогадів родини має сімейна наративна традиція, яка визначається як сукупність способів передавання родинних історій, цінностей, досвіду та емоційних переживань від покоління до покоління. Сімейна наративна традиція передається як вербально, так і невербально. Невербальними аспектами сімейної традиції є жести та ритуали, сімейні предмети, поведінкові моделі, місця пам'яті та різноманітні візуальні символи, серед яких чільне місце посідають фотографії. Вербальні аспекти сімейної наративної традиції представлені родинними історіями, прямими вказівками на належне і засуджуване в поведінці, ритуалі послання, заповітні слова, повчальні оповідання, казки, бувальщини, приказки, прикмети.

Вербальні та невербальні аспекти сімейної наративної традиції зазвичай відтворюються паралельно. Наприклад, перегляд сімейних фото супроводжується коментарями та історіями. Через сімейний наратив відбувається впорядкування подій родини в послідовність та осмислення сімейного життя як єдиної історії. Сімейний наратив також забезпечує психологічну стійкість та адаптативність членів родини.

Під час дослідження було виокремлено родини, для яких характерні такі міфи, як «Ми – особливі», «Ми – герої», «Ми – рятівники», «Ми – жертви», «Ті, хто вижив» та проаналізовано їхні родинні спогади.

Для респондентів із домінуванням сімейного міфу «Ми – особливі» характерне конструювання спогадів навколо специфічної риси родини, яка простежується протягом кількох поколінь. Наприклад, така риса, як «ми – розумні». Спогади про пращурів базуються навколо того, як і яку освіту вони отримали, а всі подальші події життя так чи інакше пов'язуються з високими інтелектуальними здібностями членів родини. Вже в третьому поколінні респондентка зазначає, що така розумна, оскільки у неї не було вибору, визнаючи детермінованість родинною історією. Спогади про людей зі свого життєвого простору також пов'язуються х їхніми інтелектуальними здібностями. Якщо хтось із членів родини не відповідає високим інтелектуальним стандартам, то у спогадах про таку людину відшуковуються

інші здібності, які дозволяють віднести її до особливих.

Для членів родини з міфом «Ми – герої» характерні яскраві емоційні спогади. Велика частина спогадів присвячена власне «герою», який започаткував цей міф. Спогади про себе вибудовуються у вервечку власних героїчних вчинків, відповідно, оточуючі поділяються на тих, хто підтримку, заважає чи страждає від цих вчинків. Люди, місця, події у спогадах таких респондентів охарактеризовані завжди полярно: чудова людина, жахливий вчинок тощо.

У спогадах респондентів з міфом «Ми – рятівники» переважають історії про порятунок, допомогу іншим людям, тваринам. Спогади про оточуючих поділяються на вдячних та невдячних людей. Також присутні спогади про події, коли доводилося жертвувати власними інтересами, комфортом заради інших.

Спогади респондентів з міфом «Ми – жертви» – це низка життєвих невдач, детермінованих переважно зовнішніми чинниками. У їхніх спогадах багато перешкод, людей, що чинили несправедливо щодо них.

Респонденти з міфом «Ті, хто вижили» у своєму сімейному наративі багато місця відводять спогадам про постійну роботу, як на професійній ниві, так і в повсякденному житті. Їхні спогади про важкі трудові будні і складнощі, які їм доводилося пережити. Натомість зовсім незначний відсоток радісних спогадів.

Таким чином, в ході дослідження вдалося встановити, що сімейна міфологія безпосередньо впливає на формування спогадів родини. Залежно від парадигми міфу, в історії родини, як ключові, залишаються в пам’яті ті люди, події, емоції, які вписуються та підтверджують цю парадигму. Результати дослідження стануть в нагоді при здійсненні міждисциплінарних історико-психологічних досліджень, коли інтерпретація усноісторичних інтерв’ю (по суті – сімейний наратив) буде здійснена із застосуванням підходів та методів психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакаєв М., Пугач А. Формування хибних спогадів як стратегія пам’яті. *Докса*. 2017. Вип. 2 (28). С. 8–19.

2. Березко І. В. Наратив майбутнього як складова автонаративу та його місце у структурі розуміння та інтерпретації власного досвіду особистістю. *Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика*. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. Т. 2. Вип. 6. С. 90–105.

3. Бондар Г. Від «колективної пам’яті» до «пам’яті груп» та постпам’яті: до питання розвитку і сучасних викликів у студіях пам’яті. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2020. Вип. 13. С. 257-288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrpol_2020_13_13 (дата звернення: 20.02.2025).

4. Гандзілевська Г. Б., Шермер Я. Л. Роль сімейних міфів у формуванні патріотично зорієнтованого життєвого сценарію. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Психологія». 2016. Вип. 4. С. 72–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2016_4_9 (дата звернення: 23.02.2025).

5. Горностай П. П. Життєві ролі та життєтворчість. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2002. Вип. 5(8). С. 81–91.

6. Гундертайло Ю. Д. Особистісна міфологія у вимірі життєвого світу. *Психологічні перспективи*. 2015. Вип. 25. С. 44-54. С.52

7. Гуцол С. Ю. Психологічні особливості організації сюжетів «міфологічного типу» в контексті наративного самопроектування особистості. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. Вип. 2. 2016. С. 38–44.

8. Гуцол С. Ю. Особистісний міф як чинник упорядкування й організації психічної реальності індивіда. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. 2008. № 1(22). С. 98–105. URL: https://ela.kpi.ua/items/b0142b6d-de4c-4298-805f-cdf4a4fc796c (дата звернення: 20.02.2025).

9. Жовтянська В. В. Смислові трансформації в сучасному міфі. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Вип. 27 (29). 2011. С. 243–256.

10. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. *Україна модерна*. 2016. URL: https://uamoderna.com/md/216-216/ (дата звернення: 20.02.2025).

11. Кляпець О. Я. Чинники формування життєвих завдань особистості, пов'язаних із шлюбом та сім'єю. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ : Міленіум, 2009. Вип. 22 (25). С. 123–132.

12. Копотун М. М. Наратив як засіб дослідження особливостей життєвого цілепокладання. *Соціальна психологія*. 2008. № 5. С. 170–179.

13. Костіна Т. О. Наративна складова життєвого сценарію особистості. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Вип. 13. 2013. С. 163–169. URL: https://surl.li/lzufgs (дата звернення: 25.02.2025).

14. Котигорошко В. Що таке пам'ять: Як ми запам'ятовуємо і чому забуваємо. *Gas for Mind: просвітницький проєкт по психології*. (2023). URL: https://www.gasformind.com/shcho-take-pamyat/ (дата звернення: 24.02.2025).

15. Крайчинська В. А. Суб'єктні та об'єктні соціально-психологічні настановлення щодо інших як ресурс гуманізації стосунків між поколіннями. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : Київ : Міленіум, 2007. Вип. 17 (20). С. 110–119.

16. Кресан О. Д. Психологічні особливості переживання та усвідомлення особистістю життєвих подій : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2017. 22 с.

17. Кресан О. Д. Сімейний наратив як засіб переживання та усвідомлення особистістю життєвих подій. *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 квітня 2018 р., м. Київ). Київ, 2018. С. 92–95.

18. Лозова О. М. Етнопсихологічний вимір України: семіозис, міфотворчість, ідентичність. Київ : Інтерсервіс. 2014.

19. Любімова Ю. А. Сімейний наратив: мереживо особистих історій. Київ : Інститут соціальної та політичної психології, 2015. 265 с.

20. Максименко С. Д. , Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. Посібник. Київ : МАУП, 200. 256 с.

21. Маринкевич С. М. До питання про задоволеність шлюбом як індикатор функціонування сімейної системи. *Філософія. Культура. Життя*. 2013. Вип. 39. С. 252-262. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkzh_2013_39_27 (дата звернення: 18.02.2025).

22. Маринкевич С. М. Контент-аналіз сімейних міфів Воцерковлених родин. *Філософія. Культура. Життя*. 2014. Вип. 41. С. 164–174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkzh_2014_41_18 (дата звернення: 18.02.2025).

23. Маринкевич С. М. Вивчення сімейних міфів, їх функцій та характеристик у сучасних психологічних дослідженнях. *Філософія. Культура. Життя*. 2014. Вип. 40. С. 170–178.

24. Маричева А. В. Фантазматичне функціонування соціальної групи. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*. 2007. Вип. 5–6. С. 56–60.

25. Махній М. Історія психології. 2016. URL: https://makhnii-history.blogspot.com/2017/07/63.html (дата звернення: 20.02.2025).

26. Мороз Р. А. Феномен сімейного наративу в сучасній психології сім'ї. *Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г. С. Костюка* (19–20 квітня 2010 року). Т. III. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. С. 121–124.

27. Мороз Р. Сімейні наративи як засіб організації сімейної системи та усвідомлення сімейного досвіду. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2.12. С. 129–135.

28. Мороз Р.А. Наративи в психологічній теорії і практиці. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 8. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 719–727.

29. Мороз Р.А. Психологічний аналіз сімейних міфів сучасної української сімейної системи. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 145–151. URL: https://surl.li/joyjpx (дата звернення: 18.02.2025).

30. Нора П. Історія як захист від політики. *Historians*. (2012). URL: https://surl.li/upwvwq (дата звернення: 20.02.2025).

31. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Помиткіна, В. В. Злагодух, Н. С. Хімченко, Н. І. Погорільська. Київ, 2010. 270 с.

32. Савенкова І. І., Венгер А. С. Сімейні наративи як засіб організації сімейної системи та усвідомлення сімейного досвіду. *Збірник наукових праць*. Вип. 2.12 (103). С. 129–135. URL: https://surl.li/cagvpb (дата звернення: 18.02.2025).

33. Сєдих К. Сімейні міфи і їх уплив дошкільників. *Педрада*. URL: https://surl.li/ewhtvr (дата звернення: 23.02.2025).

34. Скуратівський В. Л. Міфологія. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. URL: https://esu.com.ua/article-68971 (дата звернення: 17.02.2025).

35. Смульсон М. Л. Інтерпретаційні схеми опрацювання особистого досвіду в старості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* Київ : Міленіум, 2009. Вип. 22 (25). С. 15–23.

36. Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду / Чепелєва Н. В. та ін.; за ред. Н. В. Чепелєвої; АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ : Пед. думка, 2008.

37. Титаренко Т. М. Життєві завдання як практики самоконституювання особистості. *Соціальна психологія*. 2008. № 6. С. 3–11.

38. Титаренко Т. М. Наративні практики організації особистісного майбутнього. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2009. Вип. 22 (25). С. 11–18.

39. Фройд З. Вступ до психоаналізу / пер. з нім.: П. Таращук. Київ : Основа, 1998. 709 с.

40. Чаусова А. Ю. Наративний підхід у дослідженні особливостей сімейних стосунків. *Актуальні проблеми психології*. 2011. Т. 2. Вип. 7. С. 233–234. URL: http://appsychology.org.ua/data/jrn/v2/i7/21.pdf (дата звернення: 25.02.2025).

41. Чаусова Ю. А. Порівняльний аналіз досліджень сім'ї в класичній та постнекласичній парадигмах. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* Київ : Міленіум, 2012. Вип. 30 (33). С. 261–268.

42. Чаусова Ю. А. Рольові настановлення подружжя в сімейному життєконструюванні. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* Київ : Міленіум, 2012. Вип. 31 (34). С. 136–146.

43. Шелковнікова З. Б. Наративний поворот в лінгвістиці. *Лінгвістика XXI століття*. 2013. С. 195–200.

44. Шестопалова О. П., Міхаліченко О. В. Робота з сімейним міфом у практиці системного сімейного консультування. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Педагогіка і психологія». 2009. № 9/1. Вип. 15. С. 144–150.

45. Юнг К. Г. Архетип і символ. Київ : Центр навчальної літератури, 2024. 436 с.

46. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів : Астролябія, 2012. 588 с.

47. Яремчук О. В. Психологія етнокультурної міфотворчості особистості : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 432 с.

48. Яремчук О. Соціально-психологічна модель сімейного міфу: теоретичний вимір. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2017_1_13 (дата звернення: 25.02.2025).

49. Яремчук О. В. Соціальна психологія: сучасні розробки : навчально-методичний посібник. Одеса : «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2015. 187 с.

50. Combs G. Narrative therapy with couples… and a whole lot more! A collection of papers, essays and exercises. *Dulwich centre publication*. Adelaide, South Australia, 2002. 281 p.

51. Ferreira A. J. Family myths. *Psychiatric Research Reports*. 1996. № 20. P. 186 – 191.

52. Ferreira A. Family Myth and Homeostasis. *Archives of General Psychiatry*. 1963. № 9(5). P. 457–463. URL: https://surl.li/iyhcxo (Дата звернення: 18.02.2025).

53. Halbwachs M. Les cardre sociaux de la memoire. Paris, 1925; Havbwachs Maurice. On Collective Memory. Chicago : The University of Chicago Press, 1992. 244 p.

54. Loftus E. F. Creating False Memories. *Scientific American*. 1997. № 277(3). P. 70–75. URL: https://surl.li/mtqcrt (дата звернення: 24.02.2025).

55. Wortman C. B., Boerner K. Beyond the myths of coping with loss: Prevailing assumptions versus scientific evidence. In H. S. Friedman (Ed.), *Oxford library of psychology. The Oxford handbook of health psychology*. New York, NY, US : Oxford University Press. 2011. P. 438–476.

ДОДАТКИ

Додаток А

Запитальник для проведення інтерв'ю

Назвіть себе, своє прізвище, ім'я та по батькові. Дату народження. Звідки Ви?

Розкажіть про себе все, що Ви вважаєте за потрібне.

Як Ви дізналися, що почалося повномасштабне вторгнення?

Коли ви прийняли рішення виїжджати з дому?

Як ви обирали місце мешкання?

Будь ласка, розкажіть про те, як відбувався Ваш виїзд?

Опишіть своє теперішнє щодення у місті, країні.

Чи вважаєте Ви що вже адаптувалися до життя в іншій країні?

Чи вдалося Вам знайти роботу після переїзду?

Чи стикалися Ви з дискримінацією або упередженістю через Ваш статус емігранта?

Які позитивні або негативні сторони життя за кордоном Ви б хотіли виділити?

Як змінились Ваші уявлення про життя за кордоном після фактичного переїзду?

Чи спілкуєтеся Ви у країні перебування з громадянами України, які виїхали з країни через війну?

Чи повертались Ви тимчасово в Україну з місця нинішнього проживання?

Чи плануєте Ви залишитися в країні перебування у довгостроковій перспективі?

Чи плануєте Ви повернутися в Україну?

У який період часу Ви оцінюєте можливу подальшу тривалість російсько-української війни?

Що для Вас означає встановлення миру?

Якими є Ваші очікування щодо майбутнього: власного і України?